

สนามหลวงเมื่อล้อมรั้วกับบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นพื้นที่ประชาคมเมือง Fencing the Royal Ground Versus Its Vital Role as a Civic Space

พรพรรณ ชินณพงษ์

Pornpan Chinnapong

คณะสถาปัตยกรรม ศิลปะและการออกแบบ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร 10520
ประเทศไทย

School of Architecture, Art, and Design, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang Bangkok 10520
Thailand

* Corresponding author e-mail: pornpan.bo@kmitl.ac.th

Received 31/7/2020 Revised 23/11/2020 Accepted 25/11/2020

บทคัดย่อ

การเปิดสนามหลวงในปีพุทธศักราช 2554 ด้วยรูปโฉมใหม่ที่มีรั้วล้อมพร้อมกับมีระเบียบกรุงเทพมหานครควบคุมดูแล จำกัดเวลาใช้งาน ไม่อนุญาตให้มีคนเร่ร่อนมาหลบนอน และห้ามกิจกรรมทางการเมืองเพื่อคงไว้ซึ่งภูมิทัศน์ที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย การเปลี่ยนแปลงนี้ได้ปิดกั้นบทบาทของสนามหลวงในฐานะที่เป็นพื้นที่ประชาคมเมืองที่มีความสำคัญต่อสังคมประชาธิปไตย แต่ด้วยความขัดแย้งทางการเมืองที่ยืดเยื้อ ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสนามหลวงจึงคงอยู่ได้ไม่นาน สนามหลวงด้านทิศใต้หน้าพระบรมมหาราชวังถูกยึดเป็นพื้นที่รวมตัวก่อการประท้วงอีกครั้ง รื้อเหล็กที่ล้อมสนามหลวงถูกใช้เป็นโครงสร้างในการชิงผ้าไปกันเป็นเพิงที่พักหลบนอนของผู้ชุมนุม ปรากฏการณ์นี้ทำให้เกิดข้อสงสัยขึ้นว่า การล้อมคอกพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองแห่งนี้เป็นการแก้ปัญหาความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้แก่สนามหลวงได้จริงหรือไม่ อย่างไรก็ดี ภายหลังรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองประเทศในปี พ.ศ. 2557 คำสั่งโดยหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ห้ามผู้ใดชุมนุมมั่วสุมทางการเมือง บวกกับการออกพระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 ทำให้การชุมนุมทางการเมืองบนท้องสนามหลวงไม่สามารถกระทำได้อีกต่อไป สนามหลวงสูญเสียบทบาทสำคัญในการเป็นพื้นที่ประชาคมเมืองที่จำเป็นต่อการส่งเสริมประชาธิปไตยในระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม เมื่อรัฐใช้อำนาจกดทับสิทธิในการแสดงออกทางการเมืองของประชาชน ความพยายามในการทวงคืนสนามหลวงสู่ประชาชนจึงปรากฏ งานวิจัยนี้ได้ทำการศึกษาอำนาจในการกำกับกำหนดกฎระเบียบในการใช้พื้นที่ท้องสนามหลวง รวมถึงบทบาทของสนามหลวงในฐานะที่เป็นพื้นที่ประชาคมเมือง ณ ช่วงเวลาหนึ่งหลังการปฏิวัติและล้อมรั้วสนามหลวง

คำสำคัญ

สนามหลวง

พื้นที่ประชาคมเมือง

พื้นที่สาธารณะ

ประชาธิปไตย

รั้ว

Abstract

The reopening of the Royal Ground (Sanam Luang) in 2011 with new iron fences has affected the roles and functions of this historical place. Sanam Luang was fenced and gated with new Bangkok Metropolitan Administration (BMA) legal rules controlling operating hours and activities. Homelessness and all political activities were prohibited. Sanam Luang's vital role as a civic space has diminished for the sake of orderliness. Nevertheless, due to Thailand's prolonged political conflicts, Sanam Luang was used again as a base for political mobilization. The south section of the plaza, in front of the Royal Palace, was covered with tents and temporary sheds tied with iron fences that encircled the plaza. The iron fences were used as a structure to shelter protestors over nights. This event came into question. Did fencing the Royal Ground contribute to the orderliness for this historical place? However, after Thailand 2014 coup d'état by The National Council for Peace and Order (NCPO), political gathering was forbidden by law under NCPO leader's command. Furthermore, with the new Thai Public Assembly Act enacted in 2015, public assembly over the Royal Ground has become impossible and illegal. Sanam Luang has lost its important democratic function as a free space for public and its civic space that needed for Thai civil society. However, when people's rights under governmental suppression, insurgency of democratic society came to occur. This research investigated powers that ruled over the Royal Ground including the role of the urban plaza as a civic space after being fenced.

Keywords

The Royal Ground

Sanam Luang

Civic Space

Public Space

Civil Society

Fence

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา

การปิดปรับปรุงสนามหลวงเป็นเวลากว่าหนึ่งปีเต็ม ในปีพุทธศักราช 2553 และเปิดใช้งานอีกครั้งในปี พ.ศ. 2554 ได้ทำให้พื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทยแห่งนี้มีบทบาทหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไป จากสนามหลวงที่เดิมเคยเปิดให้สาธารณะชนใช้งานได้ตลอดเวลา กลายเป็นสนามหลวงที่มีรั้วเหล็กโปร่งล้อมรอบ มีจุดปิด-เปิดเฉพาะตำแหน่งที่กำหนดและจำกัดเวลาใช้งาน โดยไม่อนุญาตให้มีกิจกรรมทางการเมือง หรือแม้กระทั่งการเล่นกีฬาบางประเภท เพื่อคงไว้ซึ่งความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามต่อสายตานักท่องเที่ยวและผู้ที่ผ่านมาเยือนแหล่งท่องเที่ยวบนเกาะรัตนโกสินทร์

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากที่สนามหลวงถูกเปิดให้ประชาชนเข้าใช้ได้อีกครั้ง ความเป็นระเบียบของสนามหลวงก็คงอยู่ได้ไม่นาน ด้วยสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศไทยในขณะนั้น มีการชุมนุมเรียกร้องจากกลุ่มผู้ประท้วงหลายฝ่ายเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในหลายจุดของกรุงเทพฯ สนามหลวงกลับมาถูกยึดเป็นสถานที่ชุมนุมทางการเมืองอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2556 โดยกลุ่มผู้ชุมนุมเครือข่ายภาคประชาชน หรือที่เรียกกันว่า “มือบสนามหลวง” สนามหลวงถูกใช้เป็นฐานรวมพลในการต่อต้านนโยบายและการทำงานของรัฐบาล ทว่าการยึดพื้นที่สนามหลวงครั้งนี้แตกต่างจากครั้งอื่น ๆ ตรงที่มีการปักหลักชิงผ้าใบกันเป็นเพิงที่พักที่นอนของผู้มาร่วมชุมนุม รั้วเหล็กที่ล้อมสนามหลวงถูกใช้เป็นโครงสร้างอย่างดีในการชิงผ้าใบ ปรากฏการณ์นี้ทำให้เกิดข้อสงสัยขึ้นว่า การล้อมคอกสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองแห่งนี้เป็นการแก้ปัญหาความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้แก่สนามหลวงได้จริงหรือไม่?

ในทศวรรษก่อนหน้านี้ ผู้วิจัยได้เคยทำการวิจัยสนามหลวงในมุมมองที่พื้นที่ศึกษาถูกใช้เป็น “พื้นที่ประชาคมเมือง’ (civic space) เพื่อกิจกรรมต่าง ๆ ทางการเมืองในรายงานวิจัยเรื่อง “สนามหลวง: กรณีศึกษาพื้นที่ประชาคมเมืองในกรุงเทพฯ” (Boonchuen, 2003a; Boonchuen, 2003b) สำหรับในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยยังคงขอบเขตของการศึกษาเฉพาะกรณีที่ว่างที่ถูกใช้เป็นพื้นที่ชุมนุมประท้วง (insurgent civic space) ซึ่งเป็นประเภทหนึ่งของพื้นที่ประชาคมเมือง แต่ได้ต่อยอดช่วงเวลาในการศึกษาสนามหลวงในบริบทใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางสังคมและการเมือง รวมถึงรูปแบบการใช้งานบนพื้นที่

ศึกษา โดยจะศึกษาในช่วงระยะเวลาหลังจากที่สนามหลวงเปิดให้สาธารณะชนเข้าถึงได้ในปีพุทธศักราช 2554 หลังจากสนามหลวงได้รับการปรับภูมิทัศน์และถูกล้อมรั้ว ตามมาด้วยการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบในการใช้สนามหลวง มีการจำกัดเวลาการใช้พื้นที่และประเภทของกิจกรรมบนพื้นที่ ซึ่งงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แสดงออกมาในรูปของการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบบนพื้นที่ศึกษาด้วย

ในงานวิจัยนี้ สนามหลวงเป็นกรณีศึกษาในการที่จะหยิบยกเอาประเด็นในเรื่องของอำนาจในสังคมในการจัดระบบระเบียบและการช่วงชิงอำนาจในการใช้พื้นที่ขึ้นมาศึกษา โดยเฉพาะเหตุการณ์ในช่วงที่ประเทศมีการเคลื่อนไหวทางการเมือง และหน่วยงานภาครัฐก็มีวิธีการและกลยุทธ์ต่าง ๆ ในการสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมการใช้งานบนพื้นที่สาธารณะแห่งนี้ ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางการเมืองบนพื้นที่สนามหลวงบ่งบอกถึงวิถีสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัยและสื่อนัยยะถึงมิติการเมืองในแต่ละยุคนั้น

1.2 ขอบเขตและแนวทางในการวิจัย

1.2.1 ขอบเขตของพื้นที่ศึกษา คือบริเวณท้องสนามหลวง

1.2.2 ขอบเขตเนื้อหาของการศึกษา มีสาระครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

(1) การศึกษาแนวทางและรูปแบบในการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงที่ภาครัฐดำเนินการ และศึกษาหน่วยงาน/องค์กรผู้มีส่วนบทบาทในรับผิดชอบและควบคุมการใช้งานของพื้นที่หลังการปรับปรุงพื้นที่ตั้งแต่มีการล้อมรั้วเหล็กรอบสนามหลวง

(2) การสำรวจลักษณะของการใช้งาน ปัญหาและผลกระทบของกฎระเบียบในการควบคุมการใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงที่มีผลต่อสาธารณะชนและประชาชนผู้ใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงในฐานะที่เป็นพื้นที่ประชาคมเมืองภายหลังจากการล้อมรั้ว

(3) การค้นคว้าหาปัจจัยและตัวแปรในกรณีที่เกิดผลสำเร็จ/สัมฤทธิ์ผลในทางปฏิบัติในการกำหนดกฎระเบียบในการใช้พื้นที่ท้องสนามหลวง

(4) การค้นหาแนวทางและมาตรการในเชิงปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดความเป็นธรรมและมีประสิทธิภาพในการใช้พื้นที่สนามหลวง

1.2.3 ขอบเขตของเวลาในการศึกษา

การศึกษานี้กำหนดช่วงเวลาในการศึกษาตั้งแต่มีการปิดพื้นที่สนามหลวงเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม และเปิดให้ประชาชนเข้าใช้งานใหม่อีกครั้งโดยมีการล้อมรั้วเหล็กรอบสนามหลวงในช่วงกลางปีพุทธศักราช 2554 จนถึงช่วงสรุปงานวิจัยในปี 2563

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3.1 เพื่อเสริมสร้างและต่อยอดองค์ความรู้ใหม่ในเรื่อง “พื้นที่ประชาคมเมือง”

1.3.2 เพื่อศึกษาลักษณะการใช้งานพื้นที่ท้องสนามหลวงในฐานะของรูปแบบหนึ่งของพื้นที่ประชาคมเมือง นับตั้งแต่มีการล้อมรั้ว มีระเบียบควบคุมการใช้งานและจำกัดเวลาใช้งาน

1.3.3 เพื่อวิเคราะห์และสามารถอธิบายได้ถึงแนวโน้มและปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสนามหลวงในฐานะพื้นที่ประชาคมเมืองตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน

1.3.4 เพื่อขยายความสำคัญและความจำเป็นของการมีพื้นที่ประชาคมเมืองในเมือง ซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างความเข้มแข็งสมบูรณของประชาสังคมในระบอบประชาธิปไตย

1.4 ระเบียบวิธีวิจัย

1.4.1 แบบการวิจัย

หากแบ่งตามวัตถุประสงค์และวิธีการเสนอข้อมูลการวิจัยนี้เป็นการวิจัยขั้นสำรวจ (Exploratory Research) เป็นการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นที่เป็นพื้นความรู้สำหรับการศึกษารูปแบบของพื้นที่ประชาคมเมือง โดยเป็นการศึกษาแบบสหสาขาวิชาที่สัมพันธ์กัน (Interdisciplinary Study) ทั้งในสาขาสังคม วัฒนธรรม การเมือง ผังเมือง สถาปัตยกรรม และทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้โดยคำนึงถึงวิธีการวิจัยด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นหลัก เพื่อหาข้อเท็จจริงโดยการอ้างอิงทฤษฎี และวิเคราะห์รูปแบบของการใช้งานบนพื้นที่ ด้วยการสำรวจและสังเกตการณ์โดยตรง ณ สถานที่จริง รวมทั้งทำการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิที่ได้มาจากการลงพื้นที่จริง และทั้งข้อมูลทุติยภูมิจากการค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งอื่น ๆ เพิ่มเติม

1.4.2 วิธีการวิจัย ในการศึกษา แบ่งขั้นตอนการดำเนินงานได้ดังนี้ คือ

1) รวบรวมข้อมูลและศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับ “พื้นที่ประชาคมเมือง” และรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของสนามหลวงในฐานะที่เป็นพื้นที่แสดงออกทางการเมือง

2) ทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม สำรวจพื้นที่สังเกตการณ์ทั้งโดยการมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลตามกรอบแนวความคิดที่วางไว้ และสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้อง

3) วิเคราะห์ข้อมูลทั้งภาคทฤษฎีและภาคสนาม ศึกษาความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องของข้อมูลทั้งสองภาค

4) เสนอผลการศึกษาในลักษณะพรรณนาประกอบภาพและผัง ดำเนินการเผยแพร่ในรูปบทความ

1.4.3 การเก็บข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลขั้นปฐมภูมิ อันได้มาจากการสำรวจสังเกตการณ์ภาคสนาม และสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้อง ทั้งสัมภาษณ์กลุ่มและสัมภาษณ์เดี่ยว แบ่งเป็น (ก) กลุ่มผู้ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยท้องสนามหลวง ได้แก่ เจ้าหน้าที่เทศกิจ จำนวน 5 นาย และเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย จำนวน 5 นาย และ (ข) กลุ่มผู้ชุมนุมบนท้องสนามหลวงในช่วง วันที่ 7 พ.ค.-12 ก.ค. 2556 จำนวน 30 คน

2) การเก็บรวบรวมข้อมูลขั้นทุติยภูมิ อันได้มาจากการศึกษาค้นคว้าแหล่งข้อมูลทางวิชาการ รายงานการวิจัยต่าง ๆ รวมถึงเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง

1.4.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา เปรียบเทียบสิ่งที่สำรวจและเก็บข้อมูลที่ได้ออกมาทฤษฎีและข้อมูลภาคเอกสารที่ศึกษามาก่อนหน้าในบทบทวนวรรณกรรม การวิเคราะห์จะบรรยายถึงทั้งความสอดคล้องและความแตกต่างระหว่างข้อมูลกับทฤษฎี รวมถึงพรรณนาถึงข้อเท็จจริง ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่ทำการสำรวจและศึกษา

2. บททวนทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

ที่ว่างในเมืองเป็นประติสัณฐานที่ถูกสั่งสมมาจากวิถีสังคมเมืองของมนุษย์ที่สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจทางสังคมซึ่งเป็นอำนาจที่แฝงมาในรูปของการจัดระบบระเบียบพื้นที่ที่ดำรงอยู่ และพื้นที่หรือที่ว่างในเมืองเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แสดงออกมาเป็นรูปธรรมในรูปของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ดัง ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (Charoensinoran, 2011) กล่าวไว้:

พื้นที่ต่าง ๆ ที่ห้อมล้อมเราอยู่ในสังคมจึงเป็นพื้นที่ทางการเมือง (political space) แบบหนึ่งด้วย เป็นการเมืองของพื้นที่ (the politics of space) และเป็นพื้นที่ของการเมือง (the space of politics) ที่สังคมแต่ละแบบ แต่ละยุคสมัยผลิต/กำหนดขึ้น พื้นที่แต่ละแบบแต่ละยุคสมัยก็จะมีภาคปฏิบัติการ/จารีตปฏิบัติว่าด้วยพื้นที่ (spatial practices/ the practices of space) แตกต่างกันไป...ฉะนั้น พื้นที่จึงมีใช้เรื่องของธรรมชาติล้วน ๆ แต่พื้นที่เป็นเรื่องของการช่วงชิงการนำในการกำหนดกฎเกณฑ์ กติกา ในการสร้าง ควบคุม ตรวจสอบ การระบุ การให้คุณค่า ความหมาย และการกำหนดความสูงต่ำของพื้นที่/สถานที่แบบต่าง ๆ ในสังคมมากกว่า (p.186)

ดังนั้นแล้ว สนามหลวงจึงเป็นพื้นที่ทางการเมือง เป็นการเมืองของพื้นที่ และเป็นพื้นที่ของการเมืองในบริบทของสังคมไทยเช่นกัน สำหรับงานวิจัยนี้ ประเด็นการศึกษาเรื่อง “พื้นที่ประชาคมเมือง” บนท้องสนามหลวงเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมของ “กิจกรรมทางการเมือง” กับ “พื้นที่” อันเป็นเนื้อหาในหัวข้อที่ 2 ในงานวิจัยนี้ ซึ่งแบ่งเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นการทบทวนทฤษฎีและบทความที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ประชาคมเมือง ส่วนที่สองเป็นการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่ผ่านมาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงสนามหลวง ศึกษาเรื่องราวลำดับเหตุการณ์ในอดีตในความพยายามในอันที่จะจัดระเบียบควบคุมการใช้งานพื้นที่ท้องสนามหลวงโดยภาครัฐและหน่วยงานราชการ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจก่อนที่จะนำเข้าสู่ประเด็นการศึกษาหลักของงานวิจัยนี้ในหัวข้อถัดไป

2.1 พื้นที่ประชาคมเมือง (Civic space)

พื้นที่ประชาคมเมืองหรือ civic space ตามนิยามความหมายที่ Douglass และคณะ (Douglass, Ho & Ooi (2002) ได้ให้ไว้หมายถึง “พื้นที่หรือที่ว่างที่ซึ่งประชาชนจากทุกสาขาอาชีพ ทุกหมู่เหล่า ทุกเพศทุกวัย มีอิสระภาพในการใช้ร่วมกันโดยปราศจากอำนาจบังคับโดยรัฐ กลุ่มผู้ลงทุนหรือกลุ่มผู้มีผลประโยชน์ในภาคเอกชน หรือถูกรบงการโดยอิทธิพลจากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง” คำว่า “พื้นที่ประชาคมเมือง” ในที่นี้มีความหมายแตกต่างจาก “พื้นที่แห่งประชาสังคม” (civil society space) หรือ “พื้นที่สาธารณะ” (public space) โดยคำว่า “พื้นที่แห่งประชาสังคม” นั้นมีความหมายกว้างกว่าและครอบคลุมตั้งแต่

หน่วยย่อยในสังคมตั้งแต่ระดับครัวเรือนจนถึงระดับสมาคม หรือการรวมกลุ่มสมพันธ์ต่าง ๆ ส่วน “พื้นที่สาธารณะ” ในเชิงผังเมืองนั้นแผ่กระจายถึงกรรมสิทธิ์ที่ดินที่เป็นของรัฐฝ่ายเดียว ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว เราสามารถพบเห็น “พื้นที่ประชาคมเมือง” หรือ “civic space” ในลักษณะที่เป็นของเอกชน เช่น วัด โบสถ์ ร้านกาแฟ ร้านค้าในชุมชนท้องถิ่น หรือบริษัทสถาบันบันเทิงที่คนไปนั่งถกกันตั้งแต่เรื่องการเมืองไปจนถึงเรื่องสัพเพเหระ ฉะนั้น พื้นที่ประชาคมเมืองจึงเสมือนพื้นที่ที่คนหรือชุมชนมีอิสระภาพในการใช้สอย มิได้บ่งบอกว่ารัฐหรือเอกชนถือครองกรรมสิทธิ์ของพื้นที่ พื้นที่ประชาคมเมืองในที่นี้จึงมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “พื้นที่เสรี” (free spaces) (Evans and Boyte, 1986, 1992; Cited in Douglass, 2002) หรือ “พื้นที่เสรีของชุมชน” (community free spaces) ตามที่ King and Hustedde, 1993; Cited in Douglass, 2002) อธิบายนิยามไว้ดังนี้

พื้นที่เสรีจักเกิดขึ้นได้ในสภาพแวดล้อมที่ผู้คนสามารถมาพบปะพูดคุยถกประเด็นสังคมและแก้ไขปัญหาสาธารณะ ซึ่งพื้นที่เสรีมีคุณลักษณะหลายประการประกอบกัน ได้แก่ ความรู้สึกร่วมเป็นหนึ่งเดียวกัน ความรู้สึกผ่อนคลายทั้งในแง่กายภาพ สังคม และวัฒนธรรม เป็นพื้นที่ที่สร้างให้เกิดเครือข่ายทางสังคม สนับสนุนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีบรรยากาศส่งเสริมการมีส่วนร่วม เป็นสถานที่ที่มีศักยภาพที่จะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายสาธารณะและวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลขึ้น หากที่ใดมีพื้นที่เสรีประชาชนจะสามารถตระหนักได้ถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มเคารพตนเอง เรียนรู้ทักษะการมีส่วนร่วม และรู้จักคุณค่าของความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

อย่างไรก็ดี การให้เสรีภาพในการใช้สอยพื้นที่ที่มีได้หมายความว่า จะไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ในการใช้และการเข้าถึงเสียทีเดียว ไม่ว่าพื้นที่ดังกล่าวจะเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชนหรือของรัฐ พื้นที่ประชาคมเมืองจำเป็นต้องมีกฎระเบียบที่จะทำให้สภาพแวดล้อมที่เป็นที่ดึงดูดใจให้คนทุกหมู่เหล่าในสังคมมารวมกัน มีกิจกรรมที่มีความสงบปราศจากความรุนแรงและยอมรับได้ในสังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นหรือพื้นที่นั้น ๆ ด้วยกฎระเบียบที่จำเป็นนี้เองจึงเป็นจุดที่ทำให้การจัดพื้นที่ประชาคมเมืองนั้นมีความซับซ้อนแตกต่างจากการจัดพื้นที่สาธารณะ ยกตัวอย่างเช่น หลายรัฐในอเมริกากำหนดให้ห้างสรรพสินค้า ซึ่งเป็นพื้นที่เอกชนให้อนุญาตให้ประชาชนแสดงการปราศรัยต่อสาธารณชนได้อย่างเสรี (public free speech) ภายในบริเวณที่ห้างจัดเตรียมให้ เป็นต้น

พื้นที่ประชาคมเมืองสามารถเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ หลายลักษณะตามแต่บริบทสังคมและสภาพแวดล้อม ซึ่ง Douglass, Ho & Ooi (2002) ได้จำแนกรูปแบบต่าง ๆ ของที่ว่างที่สามารถเกิดพื้นที่ประชาคมเมืองไว้ 8 ประเภท อันได้แก่ (1) สวนสาธารณะและจัตุรัสใจกลางเมือง (Public parks and plaza) (2) ทางเท้าและบาทวิถี (Public sidewalks and streets) (3) ศูนย์ชุมชนหรือศาลาประชาคม (Community/civic centers and public buildings) (4) ร้านค้า/กิจการค้าที่บริการพื้นที่ประชาคมเมือง (Commercial establishments with traditions as civic spaces) (5) สถานที่เอกชนที่มีพื้นที่ประชาคมเมืองตามที่รัฐกำหนด (Private establishments that include civic space due to state regulations) (6) ไซเบอร์สเปส/ที่ว่างในการสื่อสารระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อประชาคม (Cyber-civic space) (7) พื้นที่เฉพาะของคนกลุ่มน้อย (Marginal, illegal, covert and disguised civic spaces) และ (8) พื้นที่ชุมนุมประท้วง (Insurgent spaces)

สำหรับงานวิจัยนี้ หากใช้รูปแบบตามที่ Douglass, Ho & Ooi (2002) ได้แยกแยะไว้ สนามหลวงก็เข้าข่ายรูปแบบพื้นที่ประชาคมเมืองทั้งในลักษณะที่เป็นสวน/ลานสาธารณะ และลักษณะที่เป็นพื้นที่ชุมนุมประท้วง การอธิบายทบทวนรูปแบบของพื้นที่ประชาคมเมืองในที่นี้จึงขอลำดับถึงเฉพาะรูปแบบที่เกี่ยวข้อง

สวนสาธารณะและจัตุรัสใจกลางเมือง (Public Parks and Plaza) บางครั้งเรียกทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า พลาซ่า เป็นรูปแบบพื้นฐานของพื้นที่ประชาคมเมืองในชุมชน และในเมืองหลายแห่งทั่วโลก อย่างในอิตาลีก็มีปิอาซซา (Piazza) ที่เป็นจัตุรัสใจกลางเมืองในการรวมพลประชุมทางการเมืองที่เรียกว่าฟอรัม (Forum) มาตั้งแต่ในยุคโรมัน ซึ่งกิจกรรมทางการเมือง การชุมนุมของประชาชนและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมืองในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการยังคงเกิดขึ้นให้เห็นอย่างต่อเนื่องจนถึงทุกวันนี้ ตามลานสาธารณะในอิตาลีและในเมืองต่าง ๆ หลายแห่งในหลายประเทศ

พื้นที่ชุมนุมประท้วง (Insurgent spaces) หรือพื้นที่ในเมืองที่ประชาชนเข้ายึดครองเพื่อแสดงสิทธิเรียกร้องทางการเมืองมักเกิดขึ้นเมื่อมีสถานการณ์ที่ทำให้ประชาชนในสังคมลุกฮือและเผชิญหน้ากับรัฐบาลหรือองค์กรที่มีอำนาจสูงกว่า ในเมืองต่าง ๆ หลายเมือง ล้วนมีสถานที่ที่มีความหมายทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการเมือง ซึ่งในช่วงเวลาปกติ สถานที่ดังกล่าวนี้อาจดูเหมือนไม่มีตัวตน แต่สถานที่เหล่านี้มักเป็นเวทีชุมนุมต่อต้านอำนาจไม่

ชอบธรรม การยึดพื้นที่ดังกล่าวได้ อาจกลายเป็นการแสดงถึงความเข้มแข็งและการช่วงชิงชัยชนะทางการเมือง อย่างในกรณีของประเทศจีน ในเหตุการณ์ในปี ค.ศ.1989 การยึดครองพื้นที่จัตุรัสเทียนอันเหมินได้ หมายถึงชัยชนะและการได้มาซึ่งอำนาจในการกำหนดชะตาของสถาบันทางการเมืองของชาติ เช่นเดียวกันกับเหตุการณ์การยึดพื้นที่เพื่อการชุมนุมประท้วงที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ในกรุงเทพฯ (Boonchuen, 2002), ถนน EDSA ในมะนิลา, สวนอิมิยาในกรุงโตเกียว (Machimura, 1997; Cited in Douglass, Ho & Ooi, 2002) และอาคารรัฐสภาในกรุงจาการ์ตา ซึ่งล้วนเป็นสถานที่สำคัญที่มีความหมายเป็นสัญลักษณ์ทางการเมือง

เหตุการณ์สำคัญอันทำให้สนามหลวงกลายเป็นเป้าหมายและจุดยุทธศาสตร์ในการเป็นพื้นที่ชุมนุมประท้วงนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไรนั้น เป็นเนื้อหาของการศึกษาในขั้นต่อไป ในการทบทวนวิวัฒนาการและบทบาทหน้าที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของสนามหลวงในงานวิจัยนี้

2.2 บทบาทที่หลากหลายและความสำคัญของสนามหลวงในประวัติศาสตร์ตามยุคสมัย

2.2.1 ท่วงพระเมรุ สนามของ “หลวง” และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับงานพระราชพิธี

ตั้งแต่ครั้งสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ สนามหลวงในอดีตมีพื้นที่โดยประมาณเพียงครึ่งหนึ่งของปัจจุบันและเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู (ดูรูปที่ 1 ซ้าย) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พื้นที่ว่างแห่งนี้ใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีออกพระเมรุตามโบราณราชประเพณี เช่นเดียวกับที่ปฏิบัติกันมาเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาตามความเชื่อคติจักรวาลโบราณ สนามหลวงจึงเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับส่งเสด็จพระบรมศพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง ราษฎรทั่วไปจึงเรียกพื้นที่แห่งนี้ว่า “ทุ่งพระเมรุ” (Manatnorm & Wongthes, 1980; Muang Boran Data Center. (2000)

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทุ่งพระเมรุได้ถูกใช้เป็นพื้นที่ทำนาหลวงและ จัดพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัล รัชกาลที่ 3 ไม่ทรงโปรดให้ผู้ใดเรียกลานโล่งแห่งนี้ว่า “ทุ่งพระเมรุ” อีกต่อไป เนื่องจากไม่สอดคล้องต่อความเป็นสิริมงคล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีประกาศเรียกพื้นที่แห่งนี้ว่า “ท้องสนามหลวง” ในปีพุทธศักราช 2398 (Maneekarn & Jumpa-nguen, 1994) สนามหลวงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีบทบาท

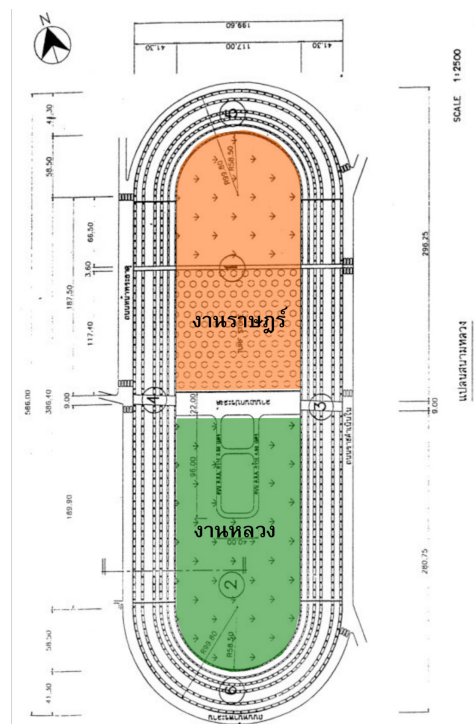
รองรับงานราชพิธีแต่เพียงอย่างเดียว และสนามหลวงจึงมีหน้าที่เป็นสนามของ “หลวง” โดยแท้ มิปรากฏการอนุญาตให้ราษฎรทั่วไปใช้งาน

2.2.2 สนามหลวงกับบทบาทที่เปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นพื้นที่สาธารณะ

พัฒนาการทางกายภาพของสนามหลวงได้รับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ภายหลังจากที่พระองค์ทรงเสด็จประพาสกลับจากยุโรปเมื่อปีพุทธศักราช 2440 (ค.ศ. 1897) ทรงโปรดเกล้าให้วางผังตกแต่งภูมิทัศน์ของพระนครให้ทันสมัยสวยงามแลคิวิไลซ์ (civilization) ทัดเทียมกับเมืองต่าง ๆ ในอารยประเทศภายใต้แผนโครงการต่าง ๆ ในการพัฒนาเมือง ในการนี้ สนามหลวงได้รับการขยายอาณาเขตไปทางตอนเหนือบนพื้นที่วังหน้า และได้รับการปรับโฉมใหม่จากลานดินกลายเป็นทุ่งราบรูปไข่ เป็นสนามหญ้าขนาดใหญ่เหมือน “จัตุรัส” (square) หรือ “พลาซ่า” (plaza) ที่มีความโอ่อ่าสง่างามตามอย่างลักษณะของเมืองต้นแบบในประเทศที่เจริญแล้วในยุโรป (ดูรูปที่ 1 ขวา)

ในช่วงที่มีการล่าอาณานิคม อิทธิพลของแนวคิดและรูปแบบในการปฏิรูปประเทศตามแบบอย่างประเทศในซีกโลกตะวันตกมีผลอย่างมากต่อวิถีของคนในสังคมไทย เกิดกิจกรรมใหม่ ๆ อันเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเข้าร่วมใช้พื้นที่สนามหลวง อาทิ การจัดงานฉลองสมโภชการก่อตั้งพระนครครบ 100 ปี ในปีพุทธศักราช 2425 งานมหกรรมแสดงสินค้าแห่งชาติที่ผลิตในประเทศ งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เป็นต้น สนามหลวงยังถูกจัดให้เป็นสนามกีฬาและงานรื่นเริง เช่น สนามแข่งม้า สนามแข่งวัว สนามกอล์ฟ ซึ่งล้วนเป็นกีฬาที่รับมาจากวัฒนธรรมต่างชาติ

กิจกรรมบนท้องสนามหลวงในยุคนี้ มิได้มีพระราชพิธีแต่เพียงอย่างเดียวอย่างในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ทว่ามีกิจกรรมใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นจากการรับวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาและรัฐพิธีก็เกิดจากพระราชดำริหรือเป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ยังทรงอนุญาตให้ประชาชนเข้าใช้พื้นที่เพื่อเล่นว้าวได้ สนามของ “หลวง” ในยุคนี้จึงเริ่มมีบทบาทที่มีความเป็นสาธารณะมากขึ้น ซึ่งในเวลาต่อมาเมื่อประชาชนสามารถ

พระบรมมหาราชวัง

ที่มา: ดัดแปลงจากศูนย์ข้อมูลเมืองโบราณ (Muang Boran Data Center, 2000, p.123) และระเบียบกรุงเทพมหานคร 2543 (Bangkok Regulations, 2000)

รูปที่ 1 แผนที่ทุ่งพระเมรุในปี ร.ศ. 115 (พุทธศักราช 2439) ที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู (ซ้าย) เปรียบเทียบกับแผนที่สนามหลวงในปัจจุบันที่เป็นวงรีรูปไข่ซึ่งมีการแบ่งแยกการใช้งานระหว่างงานราษฎร์และงานหลวงตามระเบียบกรุงเทพมหานครปี พ.ศ. 2543 (ขวา) (Map of The Royal Cremation Grounds in 115 R.E. or 2439 B.E. in trapezoid shape (left) in comparison to Sanam Luang map as in present day in oval shape (right) which shows the provision of zoning for public activity separately from the royal family's activity, according to Bangkok Regulations 2543 B.E.)

เข้าถึงและใช้งานพื้นที่ว่างแห่งนี้ได้มากขึ้น จึงได้ทำให้สนามหลวงกลายเป็น “พื้นที่สาธารณะ” สำหรับราษฎรทั่วไป

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยในปีพุทธศักราช 2475 ด้วยนโยบายของรัฐบาลในการกระตุ้นเศรษฐกิจและบรรเทาค่าใช้จ่ายให้กับประชาชนอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีนโยบายให้จัดตลาดนัดในทุกจังหวัด ท้องสนามหลวงถูกใช้เป็นสถานที่จัดตลาดนัดในกรุงเทพมหานคร โดยเริ่มจัดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2491 มีประชาชนเข้ามาค้าขายและจับจ่ายซื้อขายสินค้ามากมายในวันเสาร์-อาทิตย์ ตลาดนัดสนามหลวงกลายเป็นตลาดนัดสินค้าที่ใหญ่ที่สุดแห่งแรกของประเทศไทย (ก่อนที่จะถูกย้ายไปตลาดนัดสวนจตุจักร ในปี พ.ศ. 2525) นอกจากสนามหลวงจะมีบทบาทในเชิงเศรษฐกิจแล้ว ลานโล่งแห่งนี้ยังถูกใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นสวนสาธารณะให้กับประชาชนทั่วไป ประชาชนมีเสรีในการใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงมากขึ้นกว่าช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กิจกรรมของประชาชนที่แวะเวียนมาใช้สนามหลวงเริ่มมีความหลากหลาย อาทิ การเล่นกีฬา เล่นฟุตบอล เล่นวอลเลย์บอล เช้าจักรยานขี่ การขายอาหาร ปิกนิก บริการนวด ให้เช่าเสื้อ แต่ความหลากหลายของกิจกรรมและเสรีในการใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงก็ตามมาด้วยความไม่เป็นระเบียบ ซึ่งยังนานวันเข้าก็ยังสะสมปัญหามากขึ้นเรื่อย ๆ อาทิ ปัญหาขยะ สิ่งสกปรก หาบเร่แผงลอย คนเร่ร่อนไร้บ้าน ยาเสพติด อาชญากรรมและการค้าประเวณี โดยเฉพาะในยามวิกาล

2.2.3 เวทีทางการเมืองบนท้องสนามหลวงสู่การเป็นพื้นที่ประชาคมเมือง

จุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญที่มีผลต่อภาพลักษณ์ที่เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงต่อสนามหลวง นั่นก็คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพุทธศักราช 2475 จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบรัฐธรรมนูญ โดยอำนาจการบริหารปกครองประเทศขึ้นอยู่กับรัฐบาลที่มาจากสามัญชน จุดเปลี่ยนผ่านนี้ส่งผลให้ประเทศไทยเกิดความเปลี่ยนแปลงตามมาในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม บทบาทและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ถูกลดทอนลง และกิจกรรมของสามัญชนเริ่มปรากฏให้เห็นบนท้องสนามหลวง

จากสนามหลวงที่เคยสงวนไว้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อประกอบราชพิธีและพิธีกรรมทางศาสนาของหลวง นับเป็นปรากฏการณ์ครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่มีพิธี

เผาศพสามัญชนคนธรรมดา ณ ท้องสนามหลวง สนามหลวงถูกจัดเป็นสถานที่ตั้งเมรุกลางเมืองเพื่อประกอบพิธีเผาศพทหารวีรชนที่เสียชีวิตจากการต่อสู้ในเหตุการณ์กบฏบวรเดช ซึ่งจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ในวันที่ 17-18 กุมภาพันธ์ 2476 หนึ่งปีภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (Ruengkittiyotying, 1997) อย่างไรก็ตาม พิธีเผาศพสามัญชนได้ใช้พื้นที่ด้านทิศเหนือของท้องสนามหลวง มิได้ใช้พื้นที่ด้านใต้ที่อยู่หน้าพระบรมมหาราชวังอันเป็นสถานที่ซึ่งใช้สำหรับจัดงานพระราชพิธีสำหรับกษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ในเวลาต่อมาจึงได้มีการประกอบพิธีฌาปนกิจทหารที่เสียชีวิตในสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2490 และวีรชนในเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 ซึ่งใช้พื้นที่ด้านทิศเหนือของท้องสนามหลวงเช่นกัน จะเห็นได้ว่ายังมีการแบ่งแยกพื้นที่ของสถาบันกษัตริย์และชนชั้นสามัญในการประกอบพิธีกรรมอยู่ สื่อนัยยะให้เห็นว่าพื้นที่ด้านใต้หน้าพระบรมมหาราชวังนั้นสงวนไว้เพื่อเป็นพื้นที่/สถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับกษัตริย์ซึ่งเสมือนสมมติเทพ สำหรับพิธีสงเสด็จสู่สวรรคต นිරุช เรื่องกิตติยศยั้ง (Ruengkittiyotying, 1997) ได้ตั้งข้อสังเกตด้วยว่า การที่สนามหลวงถูกใช้เป็นสถานที่จัดพิธีกรรมสำคัญในการรำลึกถึงวีรชนที่เสียสละพลีชีพจากเหตุการณ์ทางการเมืองการปกครอง ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนผ่านที่ทำให้สนามหลวงเป็นพื้นที่ที่มีความหมายสำคัญเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองการปกครองด้วยเช่นกัน กิจกรรมที่ตามมากับการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยสู่ระบอบประชาธิปไตย ก็คือการปราศรัยในที่สาธารณะหรือในสมัยนั้นเรียกกันว่า “ไฮด์ปาร์ก” (มาจาก Hyde Park ตามชื่อสวนสาธารณะในเมืองลอนดอนที่ใช้เป็นสถานที่ปราศรัยและชุมนุมทางการเมืองอย่างเสรี) ซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2498 ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี โดยจอมพล ป. ได้ริเริ่มนำการปราศรัยในที่สาธารณะมาเผยแพร่ โดยอนุญาตให้ประชาชนจัดเวทีขึ้นอภิปรายแสดงความคิดเห็นทางการเมืองได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการรณรงค์ให้เกิดบรรยากาศเปิดทางการเมืองตามนโยบายฟื้นฟูประชาธิปไตยของรัฐบาลไทยในขณะนั้น นับจากนั้นมา กิจกรรมทางการเมืองอื่น ๆ ก็ตามมา อาทิ การปราศรัยหาเสียงของพรรคการเมืองในช่วงเลือกตั้ง การเสนอข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลและการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล (Tarungsri, 2016)

จากการเปิดให้ประชาชนมีเสรีภาพในการแสดงออก แสดงความคิดเห็นทางการเมืองที่ท้องสนามหลวงในครั้งนั้น ทำให้ลานโล่งแห่งนี้กลายเป็นพื้นที่รวมตัวกันของผู้ที่สนใจการเมือง กลายเป็นพื้นที่สำหรับการชุมนุมทางการเมืองที่

ใหญ่ที่สุดของไทย เมื่อพิจารณาลักษณะทางกายภาพ ขนาดที่กว้างขวางสามารถรองรับประชาชนจำนวนมากได้ มีทำเลใจกลางเมือง ง่ายต่อการเป็นที่รับรู้ต่อสาธารณะชน ทั้งในประเทศและประชาคมนานาชาติเนื่องจากตั้งอยู่ใน แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ มีสถาบันการศึกษาสำคัญและสถานที่ราชการรายล้อม เป็นจุดศูนย์กลาง การเดินทางต่อรถโดยสารสาธารณะของประชาชน ทำให้ สนามหลวงถือได้ว่าเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางการเมืองที่สำคัญของไทย สนามหลวงมักถูกใช้เป็นพื้นที่เริ่มต้นของการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งสำคัญหลายครั้งหลายครา ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516, 6 ตุลา 2519, พฤษภาทมิฬ ในปี 2535 รวมถึงวิกฤตการณ์การเมืองไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2548–2553² (Wikipedia, 2020) จนกลายเป็นภาพจำของผู้คนที่ติดต่อสนามหลวงในฐานะที่เป็นพื้นที่ สัญลักษณ์ทางการเมืองในการสร้างสังคมประชาธิปไตย (democratization) ที่เติบโตควบคู่ไปกับการช่วงชิงอำนาจ การเมืองในสังคมไทย จนถูกขนานนามว่าเป็น “ตลาด ประชาธิปไตย” (Manatnorm & Wongthes, 1980) หรือ ตลาดนัดของนักประชาธิปไตย เป็นเวทีแสดงออกของ ชุมชนประชาธิปไตย และยิ่งอาจถือได้ว่า สนามหลวงเป็น “ลานประชาคมเมืองที่เป็นทางการแห่งแรกของเมืองไทย” อีกด้วย (Boonchuen, 2003b)

ช่วงก่อนการปิดปรับปรุงสนามหลวงในปี พ.ศ. 2553 นอกจากสนามหลวงจะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับสถาบัน ชาติ ศาสนา และรัฐพิธีแล้ว สนามหลวงยังเป็นสวน สาธารณะและเป็นพื้นที่สาธารณะที่ส่งเสริมและเปิดโอกาส ให้ประชาชนพบปะและมีกิจกรรมร่วมกันในโอกาสต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ อีกทั้งสนามหลวงยังเป็น หนึ่งในจุดยุทธศาสตร์และเป็นพื้นที่สัญลักษณ์สำหรับการ ชุมชนเรียกร้องทางการเมือง ตรงตามรูปแบบพื้นที่ชุมนุม ประท้วง (insurgent spaces) ที่ Douglass, Ho & Ooi (2002) ได้จำแนกไว้ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการ ทางการเมืองของไทยที่ประชาชนมีส่วนร่วมในสังคม ประชาธิปไตยมากขึ้นเป็นลำดับ ดังที่ พรพรรณ บุญชื่น (Boonchuen, 2003b; Boonchuen, 2008) ได้สรุปลำดับ วิวัฒนาการของอำนาจทางสังคมเหนือพื้นที่ท้องสนาม หลวงไว้ว่า สนามหลวงมีวิวัฒนาการจากการเป็นพื้นที่ของ “หลวง” สู่พื้นที่ของ “รัฐ” และสู่พื้นที่ของ “ราษฎร” อัน นำไปสู่การเป็นพื้นที่ประชาคมเมือง (civic space) หรือ พื้นที่ของประชาชนนั่นเอง

อย่างไรก็ดี พลวัตแห่งการเปลี่ยนแปลงบทบาทของ สนามหลวงยังคงดำเนินต่อไปและไม่หยุดนิ่ง การได้มาซึ่ง

สิทธิ์หรือเสรีภาพเหนือพื้นที่ว่างในเมืองของประชาชนเมื่อ ถึงจุดที่ลักษณะการใช้งานส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์และ สภาพแวดล้อมที่เรียบร้อยต่อสถานที่สำคัญของชาติ ความ จำเป็นในการใช้อำนาจรัฐถ่วงดุลเรียกคืนสิทธิ์ของรัฐและ ของหลวงด้วยการสร้างกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมความเป็น ระเบียบเรียบร้อยบนท้องสนามหลวงจึงเกิดขึ้นเป็นระยะ

2.3 ความเป็นมาในการจัดระเบียบสนามหลวง

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ด้วยนโยบาย ของรัฐบาลในการพัฒนาประเทศ สนามหลวงได้มีบทบาท เพิ่มเติมในเชิงเศรษฐกิจและการเมืองพร้อมไปกับรูปแบบ ความเจริญทางสังคมของวิถีของคนไทยที่เปลี่ยนแปลงไป สนามหลวงกลายเป็นตลาดนัด เวทีชุมนุมทางการเมือง สนามกีฬา สนามแข่งวัว ชีจกรยาน ลานออกกำลังกาย รวมถึงถูกใช้เป็นสวนสาธารณะเป็นสถานที่พักผ่อน หย่อนใจให้กับประชาชน เมื่อความเป็น “พื้นที่สาธารณะ” เกิดทับซ้อนกับความเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ประชาชน มีเสรีภาพมากขึ้นในการเข้าใช้และเข้าถึงสนามหลวง ได้ตลอด 24 ชั่วโมง กิจกรรมที่หลากหลายและเพิ่มมากขึ้น ของประชาชนเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาความไม่ เป็นระเบียบเรียบร้อยต่าง ๆ ตามมา อาทิ ปัญหาขยะ หารแระแวงลอย คนเร่ร่อน ความไม่ปลอดภัยและ อาชญากรรมโดยเฉพาะในยามกลางคืน ปัญหาที่ส่งสมานาน วันทำให้ภาครัฐและหน่วยงานราชการพยายามแก้ไข โดยการสร้างกฎเกณฑ์ในการใช้พื้นที่เพื่อจัดระเบียบ สนามหลวงในหลายวาระ นับตั้งแต่การประกาศขึ้นทะเบียน ให้ทุ่งพระเมรุ (สนามหลวง) เป็นโบราณสถานในพระราช- กิจจานุเบกษา ในปี พ.ศ. 2520 (Government Gazette, 1977) โดยอาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 โดยกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานภาครัฐที่ใช้ อำนาจตามกฎหมายในการทวงคืนสนามหลวงสู่ความเป็น สนามของ “หลวง” ประทับตราความเป็น “โบราณสถาน” ให้พื้นที่แห่งนี้คงความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้นไป ซึ่งมีบทลงโทษ รุนแรงสำหรับผู้ฝ่าฝืนหรือบุกรุกพื้นที่สนามหลวงจำคุก ถึง 10 ปี หรือปรับ 1 ล้านบาท

จากนั้นภาครัฐยังคงพยายามจัดระเบียบท้องสนามหลวง อีกหลายครั้ง อันธิกา ธาดาเกตุโกศล (Thadaketkosol, 2017) ได้ทบทวนเหตุการณ์หลัก 4 เหตุการณ์ที่มีผลต่อ การเปลี่ยนแปลงการใช้งานบนพื้นที่สนามหลวงในช่วง สี่ทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญอัน เกิดจากอำนาจและนโยบายของรัฐในการควบคุมประชาชน

ในการใช้พื้นที่สนามหลวง โดยทุกเหตุการณ์เป็นความพยายามในการเบียดขับความเป็นสาธารณะออกจากพื้นที่ดังต่อไปนี้ คือ (1) การทวงคืนพื้นที่สนามหลวงจากการเป็นตลาดนัดในปี พ.ศ. 2522 (2) การยกเลิกพื้นที่สนามหลวงจากการเป็นตลาดนัดอีกครั้งในปี พ.ศ. 2542 (3) การจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวงและกำหนดกิจกรรมในการใช้พื้นที่สนามหลวงในปี พ.ศ. 2544 (4) การปิดสนามหลวงเพื่อการปฏิวัติศักราชภายใต้โครงการปฏิวัติศักราช-แวดล้อมและปัญหาสังคมในพื้นที่สนามหลวงและปริมณฑล ปี พ.ศ. 2553

จุดเปลี่ยนครั้งที่ 1 เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2522 ในสมัยพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นายกรัฐมนตรี เมื่อครั้งมีนโยบายปรับปรุงท้องสนามหลวงให้เป็นสวนสาธารณะใจกลางเมือง เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจให้กับประชาชน เป็นสถานที่จัดงานพระราชพิธี รัฐพิธี และเตรียมความพร้อมเพื่อการจัดงานสมโภชวันกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี ในปีพุทธศักราช 2525 การปรับปรุงสนามหลวงครั้งนั้นสอดคล้องกับความพยายามในการแก้ไขปัญหาหาบเร่แผงลอยบนท้องสนามหลวง ผลักดันให้ผู้ค้าย้ายสถานที่ไปยังสถานที่ใหม่ย่านพลโยธิน ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “ตลาดนัดสวนจตุจักร” โดยให้เหตุผลถึงการใช้สนามหลวงเป็นตลาดนัดก่อให้เกิดความสกปรก ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย และทำลายทัศนียภาพของสถานที่สำคัญในย่านนั้น ฝ่ายรัฐจึงใช้อำนาจตามกฎหมายมีมติคณะรัฐมนตรีให้ยกเลิกการใช้สนามหลวงเป็นตลาดนัดและย้ายไปสวนจตุจักร เมื่อวันที่ 14 เมษายน 2525 ในสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี

ทว่าด้วยวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นกับประเทศไทยและอีกหลายประเทศในโซนเอเชียในปี พ.ศ. 2540 ที่เรียกกันว่า วิกฤตการณ์ต้มยำกุ้ง ก็ทำให้หน่วยงานรัฐเปิดให้สนามหลวงกลับมาเป็นตลาดนัดอีกครั้งหลังจากที่เว้นว่างไปกว่า 15 ปี ทั้งนี้เพื่อเป็นการบรรเทาปัญหาเศรษฐกิจให้กับประชาชน แต่แล้วสองปีหลังจากนั้นการจัดระเบียบสนามหลวงด้วยการยกเลิกตลาดนัดบนท้องสนามหลวงก็เกิดขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2542 ในสมัยผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร นายพิจิตต รัตตกุล ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนแปลงการใช้งานของสนามหลวง ครั้งที่ 2 โดยกรุงเทพมหานครได้กำหนดรูปแบบการใช้งานพื้นที่ท้องสนามหลวงเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย แบ่งสัดส่วนบริเวณพื้นที่ท้องสนามหลวงออกเป็นพื้นที่สีเขียวและโซนพื้นที่ว่างเพื่อกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจและ

ออกกำลังกาย อีกทั้งมีการปลูกหญ้า จัดทางเดินเท้าใหม่ (Jumpol Sumpawthong, 2012; Cited in Thadaketkosol, 2017)

หนึ่งปีหลังจากนั้น กรุงเทพมหานครได้ออก “ระเบียบกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการขอใช้พื้นที่สนามหลวงเพื่อการจัดกิจกรรม พ.ศ. 2543” (Bangkok Regulations, 2000) (ดูรูปที่ 1 ขวา) โดยได้ตีกรอบกำหนดกิจกรรมบนพื้นที่ท้องสนามหลวงไว้สำหรับรองรับงานพระราชพิธี รัฐพิธี และกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ นอกเหนือจากการใช้สนามหลวงเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและออกกำลังกายตามปกติ โดยหน่วยงานใดที่ประสงค์ใช้พื้นที่บริเวณสนามหลวงให้ยื่นคำขอที่สำนักสวัสดิการสังคมล่วงหน้าก่อนไม่น้อยกว่า 30 วัน ซึ่งในเวลาต่อมา ในปีพ.ศ. 2550 กรุงเทพมหานครก็ได้ออกระเบียบในเรื่องเดียวกันนี้เป็นฉบับที่ 2 (Bangkok Regulations, 2007) ซึ่งมีการย้ายโอนอำนาจการพิจารณาอนุญาตให้ใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงจากสำนักสวัสดิการสังคมเป็นสำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร

การจัดระเบียบพื้นที่สนามหลวงและกำหนดกิจกรรมในการใช้พื้นที่สนามหลวงเกิดขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2544 เมื่อประเทศไทยได้เป็นเจ้าภาพจัดงานประชุมสุดยอดผู้นำเอเชีย-แปซิฟิก (เอเปก) ในปี พ.ศ. 2546 กรุงเทพมหานครโดยผู้ว่าราชการกรุงเทพฯ นายสมัคร สุนทรเวช มีนโยบายจัดระเบียบสนามหลวงครั้งใหญ่อีกครั้ง นับเป็นจุดเปลี่ยนผ่านครั้งที่ 3 ของสนามหลวง เนื่องจากมีคนเร่ร่อนจำนวนมากที่เข้ามาอาศัยหลับนอนอยู่ในพื้นที่ท้องสนามหลวงทำให้เกิดทัศนียภาพที่ดูจืดจางขัดกับโบราณสถานและพระบรมมหาราชวังที่ตั้งอยู่เบื้องหลัง ซึ่งการจัดระเบียบในครั้งนี้ได้มีการออกประกาศโดยสำนักงานเขตพระนคร ในปี พ.ศ. 2544 ห้ามคนเร่ร่อนไร้บ้าน เข้าไปใช้บริเวณพื้นที่ท้องสนามหลวงตั้งแต่เวลา 23.00 – 05.00 น. ความพยายามของรัฐในการควบคุมเวลาใช้งานและจำกัดกลุ่มคนที่เข้ามาใช้พื้นที่ด้วยมาตรการเลือกปฏิบัติกีดกันคนเร่ร่อนซึ่งเป็นกลุ่มคนชายขอบของสังคมเมืองออกจากสนามหลวงนี้ ได้ลดทอนเสรีภาพในการเข้าถึงของประชาชน ทำให้สนามหลวงไม่มีคุณลักษณะที่เป็นพื้นที่สาธารณะอย่างที่เคยเป็นในอดีต อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ลดความเข้มงวดลง ทำให้กลุ่มคนเร่ร่อนกลับเข้าไปหลับนอนบนท้องสนามหลวงตามเดิม (Krinsiri, 2019) อีกทั้งพื้นที่สนามหลวงมีอาณาบริเวณที่กว้างโล่งไร้รั้วรอบขอบชิด สามารถเข้าออกได้ทุกทิศทาง เป็นการยากที่จะใช้กำลังเจ้าหน้าที่ตรวจตราควบคุมการใช้งานทั่ว

พื้นที่ตลอดเวลา และเสี่ยงต่อการกระทบกระทั่งเกิดความรุนแรงกับคนเร่ร่อนหรือผู้คนทั่วไปที่ถูกห้ามเข้าใช้พื้นที่ในเวลากลางคืนและ/หรือถูกขับไล่ออกจากพื้นที่ ทำให้มาตรการควบคุมในครั้งนี้ไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในช่วงปี พ.ศ. 2548 – 2553 ขณะที่ประเทศไทยมีความไม่สงบจากการเคลื่อนไหวทางการเมือง สนามหลวงถูกใช้เป็นสถานที่ชุมนุมประท้วงทางการเมืองหลายครั้ง การปิดสนามหลวงเพื่อการปรับภูมิทัศน์ภายใต้โครงการปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมและปัญหาสังคมในพื้นที่สนามหลวงและปริมณฑล ปี พ.ศ. 2553 และปฏิบัติการล้อมรั้วสนามหลวงเป็นมาตรการที่ภาครัฐกำหนดขึ้นเพื่อสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้แก่พื้นที่สนามหลวง ซึ่งนับเป็นจุดเปลี่ยนผ่านครั้งที่ 4 ที่สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับสนามหลวงทั้งในแง่กายภาพและวิถีชีวิตของผู้นบนท้องสนามหลวงไปอย่างสิ้นเชิง ซึ่งในงานวิจัยนี้จะกล่าวในหัวข้อถัดไป

3. ผลจากการศึกษา

3.1 การปิดสนามหลวงกับการล้อมรั้ว

ดังที่กล่าวมาแล้ว ในช่วงก่อนการปิดปรับปรุงสนามหลวงถูกใช้เป็นสถานที่ชุมนุมประท้วงเรียกร้องทางการเมืองหลายครั้งหลายครา กรุงเทพมหานครซึ่งในขณะนั้นมี ม.ร.ว. สุขุมพันธุ์ บริพัตร เป็นผู้ว่าราชการภายใต้รัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ได้ดำเนินการโครงการ “ปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมและปัญหาสังคมในพื้นที่สนามหลวงและปริมณฑล” ปี พ.ศ. 2553 โดยเป็นการปิดปรับปรุงสนามหลวง โดยให้เหตุผลเพื่อการเตรียมพร้อมพื้นที่สำหรับการจัดงานเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา 84 พรรษาในวันที่ 5 ธันวาคม 2554 อย่างไรก็ดี การปิดปรับปรุงสนามหลวงก็เป็นเวลาประจวบเหมาะกับการปิดกั้นพื้นที่มิให้ผู้ชุมนุมไม่ว่ากลุ่มใดเข้ามาก่อความไม่สงบบนท้องสนามหลวง กลุ่มผู้ประท้วงจึงมุ่งไปเลือกใช้พื้นที่อื่น ๆ ในกรุงเทพฯ ในการชุมนุมแทน

การปรับภูมิทัศน์สนามหลวงในครั้งนี้เป็นการปิดสนามหลวงยาวนานเป็นเวลากว่าหนึ่งปีครึ่ง จากที่คาดไว้ว่าจะใช้เวลาโดยประมาณ 300 วัน โดยเริ่มขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553 กรุงเทพมหานครเริ่มมาตรการแรกด้วยการห้ามรถเข้ามาจอดในพื้นที่ จัมนกพิราบย้ายออกจากสนามหลวง และจัดระเบียบกลุ่มผู้ค้าหาบเร่แผงลอย

และกลุ่มคนเร่ร่อนให้ออกจากพื้นที่ โดยกรุงเทพมหานครได้มีมาตรการช่วยเหลือเยียวยาผู้ค้าบนท้องสนามหลวงด้วยการขึ้นทะเบียนผู้ค้าหาบเร่แผงลอยและจัดหาพื้นที่ใกล้เคียงแห่งใหม่ให้ผู้ค้าประกอบอาชีพ ส่วนผู้ใช้ชีวิตสาธารณะหรือคนไร้บ้าน ทางกรุงเทพมหานครได้จัดหาที่พักให้ อาทิ อาคารที่พักอาศัยคนไร้บ้านที่เขตสายไหม และที่บางกอกน้อย และบ้านอุ่นใจ โดยสำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร เป็นต้น

การปรับปรุงภูมิทัศน์สนามหลวงแล้วเสร็จอย่างเป็นทางการในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2554 สนามหลวงได้รับการปรับปรุงทางด้านกายภาพ โดยพื้นผิวลาน ทางเดิน และสนามหญ้าได้รับการปรับระดับและปูใหม่แล้วเสร็จ มีระบบระบายน้ำและรดน้ำต้นไม้อัตโนมัติ มีเก้าอี้ม้านั่งสำหรับการนั่งพักผ่อนหย่อนใจ โคมไฟส่องสว่างทั่วถึง มีที่ก่อดินเดิม และห้องน้ำสาธารณะ (แต่มีอยู่ได้ไม่นานก็รื้อออก) สิ่งที่เพิ่มมาใหม่คือ ชุมอำนาจการ เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย กล้องวงจรปิด และที่สังเกตได้โดยง่ายก็คือ ร้วเหล็กโปร่งสีเขียวสูงประมาณ 1.70 เมตรที่อยู่บนทางเท้า ล้อมโดยรอบพื้นที่สนามหลวง โดยรั้วเหล็กมีล้อใต้รั้วที่สามารถจะเลื่อนเพื่อเคลื่อนย้ายรั้วได้ พร้อมด้วยประตูเปิด-ปิดรั้วให้สามารถเข้า-ออกได้เฉพาะจุดที่เจ้าหน้าที่เปิด (ดูรูปที่ 2) นับเป็นครั้งแรกที่สนามหลวงมีรั้วล้อมเป็นการแสดงอาณาเขตพื้นที่ที่ควบคุมการใช้งานอย่างชัดเจน และตามมาด้วยระเบียบใหม่เพื่อการดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการใช้งาน กำหนดเวลาใช้งาน และการเข้าถึงของประชาชน

รูปที่ 2 ร้วเหล็กโปร่งสีเขียวที่ล้อมรอบสนามหลวงและแผงเหล็กกั้นชั่วคราวสำหรับปิดทางเข้าออกทางเดินผ่ากลางท้องสนามหลวง (Green iron fence encircling Sanam Luang and temporary barriers for closing the pathway crossing the Royal Ground.)

3.2 กฎระเบียบควบคุมการใช้งานพื้นที่สนามหลวง ภายหลังการล้อมรั้ว

ภายหลังการปรับภูมิทัศน์แล้วเสร็จ สนามหลวงได้เปิดให้ประชาชนเข้าใช้งาน แต่จำกัดเวลาเปิดให้บริการ ตั้งแต่ 05.00 น. ถึง 22.00 น. (รูปที่ 3) และมีข้อห้ามเพิ่มเติม อาทิ ห้ามประชาชนนำรถเข้ามาจอดบนพื้นที่สนามหลวง ห้ามคนเร่ร่อนเข้ามาอาศัยท้องสนามหลวงเป็นที่พักหลบนอน แก้อีเอ็มบีที่จัดให้สามารถนั่งได้แต่ห้ามนอน รวมถึงห้ามค้าขายหรือประกอบกิจกรรมที่มีการค้า แอบแฝง ดังนั้นกิจกรรมเดิมที่เคยปรากฏบนท้องสนามหลวงในรูปการค้าขายและบริการ เช่น หาบเร่แผงลอยจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม บริการนวด ดูหมอ ให้เช่าเสื้อ หรือจำหน่ายข้าว จึงเป็นกิจกรรมต้องห้ามบนท้องสนามหลวง

ริมสนามหลวงฟากตรงข้ามประตูเข้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ ปรากฏสิ่งปลูกสร้างใหม่ เป็นศูนย์อำนวยการดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยพื้นที่สนามหลวง (รูปที่ 4) อันเป็นที่ประจำการของเจ้าหน้าที่เทศกิจ สำหรับเป็นที่สังเกตการณ์สอดส่องดูแลความเรียบร้อยของพื้นที่ ภายในเป็นห้องทำงานติดเครื่องปรับอากาศ มีโต๊ะทำงานและเก้าอี้สำหรับเจ้าหน้าที่ประจำการ ส่วนภายนอกศูนย์อำนวยการ มีการติดตั้งหอกระจายเสียง มีชุมชนขนาดเล็กอีก 5 ชุมกระจายโดยรอบสนามหลวงเพื่อใช้เป็นที่พักสังเกตการณ์ของเจ้าหน้าที่ (รูปที่ 8) มีการตรวจตรารักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยโดยเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยประจำการบริเวณพื้นที่ต่าง ๆ บนท้องสนามหลวง ซึ่งกำลังพลในการดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นการส่งเจ้าหน้าที่เทศกิจเขตพระนครประจำการจำนวน 100 นาย ผลัดเวรกันแบ่งเป็น 3 ช่วงเวลา และจัดจ้างเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย 92 คน ผลัดเปลี่ยนดูแลสนามหลวงอย่างเข้มงวด 24 ชั่วโมง (Krinsiri, 2019) รวมถึงติดตั้งกล้องวงจรปิด 42 ตัวโดยรอบ (Maturros Harnsomsakul, 2011; Cited in Thadaketkosol & Puttongchai, 2017) เพื่อป้องกันไม่ให้กลุ่มคนที่ไม่พึงประสงค์เข้าไปใช้พื้นที่อย่างไม่เหมาะสม

ที่ริมรั้วเหล็กใกล้ศูนย์อำนวยการมีแผ่นป้ายไวโนลซึ่งไว้ ซึ่งเป็นป้ายประกาศของกรุงเทพมหานคร เรื่องการใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงสำหรับประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นข้อห้าม 13 ข้อ (รูปที่ 5) ได้แก่ 1.ห้ามขาย หรือจำหน่ายสินค้า 2. ห้ามนอน 3. ห้ามทิ้งสิ่งปฏิกูลหรือมูลฝอย 4. ห้ามถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะ 5. ห้ามอาบน้ำหรือชะล้างสิ่งใด ๆ 6. ห้ามขูด กะเทาะ ขีดเขียน พ่นสี 7. ห้ามโค่นต้นไม้ ตัด

รูปที่ 3 ป้ายประกาศของกทม. เรื่องอนุญาตให้ใช้พื้นที่สนามหลวงได้ในเวลา 5.00 น. - 22.00 น. (BMA announcement regarding to permission hours for entering Sanam Luang from 5am-10pm.)

รูปที่ 4 ศูนย์อำนวยการดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยพื้นที่สนามหลวง (Center for Orderliness of Sanam Luang.)

รูปที่ 5 ป้ายประกาศของกทม. เรื่องข้อห้ามในการใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงสำหรับประชาชนทั่วไป (BMA public announcement signboard regarding to prohibited activities over Sanam Luang Area.)

เด็ด หรือกระทำการใด ๆ ให้เกิดความเสียหาย 8. ห้ามปั่นป่วน
นั่ง หรือขึ้นไปบนรั้ว หรือต้นไม้ 9. ห้ามเล่นฟุตบอล ตะกร้อ
หรือจัดการแข่งขันกีฬาทุกชนิด 10. ห้ามเล่นการพนัน
ทุกชนิด 11. ห้ามดื่มสุรา หรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ทุกชนิด
12. ห้ามเสพหรือใช้สารเสพติดทุกชนิด 13. ห้ามสูบบุหรี่

สองปีภายหลังการเปิดสนามหลวง กรุงเทพมหานคร
ก็ได้ยกเลิกระเบียบฉบับเดิมสองฉบับ ว่าด้วยวิธีปฏิบัติ
เกี่ยวกับการขอใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงเพื่อการจัดกิจกรรม
พ.ศ. 2543 และ พ.ศ. 2550 (Bangkok Regulations, 2000,
2007) โดยออกระเบียบใหม่แทนซึ่งคือ ระเบียบกรุงเทพ-
มหานคร ว่าด้วยการใช้ การบำรุง และการดูแลรักษาพื้นที่
ท้องสนามหลวง พ.ศ. 2555 ประกาศ ณ วันที่ 31 สิงหาคม
2555 (Bangkok Regulations, 2012) โดยมีข้อความใน
ข้อ 6 ระบุ ว่า

พื้นที่ท้องสนามหลวง เปิดให้ประชาชนทั่วไปใช้เพื่อ
การพักผ่อนหย่อนใจ และ การออกกำลังกาย ตาม
วันเวลาที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร
ประกาศกำหนดตามกฎหมายว่าด้วย การรักษา
ความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของ
บ้านเมือง โดยเจ้าพนักงานท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร
อาจประกาศกำหนดเงื่อนไขการใช้พื้นที่ซึ่งอาจรวม
ถึงการห้ามเล่นกีฬาบางชนิดหรือบางประเภท การ
ห้ามนำสัตว์หรือสิ่งของบางชนิดหรือบางประเภท
เข้ามาในพื้นที่สนามหลวง และการไม่ก่อให้เกิด
ความเดือดร้อนรำคาญแก่ผู้อื่นเกินสมควรตามวิสัย
และพฤติการณ์สำหรับประชาชนทั่วไป (p.5)

นอกจากนี้ ยังได้ปรากฏข้อห้ามใหม่ ให้สนามหลวง
เป็นพื้นที่ห้ามจัดกิจกรรมทางการเมือง โดยในระเบียบ
กม. ฉบับปี พ.ศ. 2555 ระบุถึงการจัดงานเพื่อใช้พื้นที่
ท้องสนามหลวงต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ ในข้อที่ 8.7 คือ
“ไม่มีวัตถุประสงค์ทางการเมืองไม่ว่าด้วยประการใด และ
ไม่ว่าทางตรง หรือทางอ้อม” หลักเกณฑ์ข้อนี้ทำให้การ
ชุมนุมทางการเมืองบนท้องสนามหลวงถือว่าเป็นกิจกรรม
ที่ฝ่าฝืนระเบียบ ผิดกฎหมาย ไม่สามารถกระทำได้จวบ
จนถึงปัจจุบันทุกวันนี้ บทบาทของสนามหลวงที่เคยเป็น
พื้นที่สัญลักษณ์ของเสรีภาพทางการเมือง เป็นสถานที่
ชุมนุมทางการเมืองที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ มีอันสิ้นสุดลง
และถือได้ว่าเป็นการปิดฉากสนามหลวงที่เคยถือว่าเป็น
“ตลาดประชาธิปไตย” และทำให้สนามหลวงที่เคยเป็น
“ลานประชาคมเมือง” กลายเป็นตำนานในอดีต

ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานในการปิดปรับปรุงสนามหลวง
มีผลให้ผู้ที่เคยใช้สนามหลวงเพื่อประกอบอาชีพเป็น

กิจวัตรจำเป็นต้องหาพื้นที่ทำมาหากินใหม่ ส่วนผู้ที่เคยใช้
สนามหลวงเป็นที่พักหลบนอน ก็หาที่อาศัยพึ่งพิงแห่งใหม่
มีทั้งผู้ที่ไปและไม่ไปตามสถานที่ที่รัฐจัดให้ ผู้คนที่เคยใช้
สนามหลวงต่างก็ปรับตัวไม่ยึดติดกับพื้นที่เดิมที่เคยทำมา
หากินหรืออาศัยพักหลบนอน นับได้ว่าการปิดปรับปรุง
สนามหลวงภายใต้โครงการปฏิรูปภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม
และแก้ปัญหาสังคมในพื้นที่สนามหลวงและปริมณฑลใน
ครั้งนี้ เป็นปฏิบัติการโดยใช้อำนาจรัฐทางคืนพื้นที่สนาม
หลวงที่ประสบความสำเร็จในการคัดแยกกลุ่มคนและกิจกรรม
อันที่ไม่เป็นที่ต้องประสงค์ออกจากพื้นที่ วิถีชีวิตของคน
เร่ร่อนและผู้ประกอบอาชีพที่เคยใช้สนามหลวงเปลี่ยนไป
อย่างสิ้นเชิง การปิดสนามหลวงเพื่อปรับปรุงได้กลายเป็น
การปิดกิจการของผู้ค้าและผู้ประกอบอาชีพบนท้อง
สนามหลวงอย่างถาวรไปโดยปริยาย (Thadaketkosol,
2017)

3.3 ผลจากการสำรวจการใช้งานบริเวณพื้นที่ ท้องสนามหลวงในช่วงเวลาปกติ

ในช่วงเวลาปกติ สนามหลวงยังคงทำหน้าที่เป็น
สวนสาธารณะเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ มีผู้คนมาเดิน
วิ่ง ออกกำลังกาย ปั่นจักรยาน แต่การเล่นฟุตบอลกลายเป็น
กีฬาที่ถูกห้าม ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
แตกต่างไปจากในอดีต ส่วนการเล่นวู่วายังปรากฏคนติด
ว่าวมาเล่น ทว่าบางตาเนื่องจากห้ามการจำหน่ายว่าวใน
บริเวณพื้นที่ท้องสนามหลวง ม้านั่งถูกนำมาจัดวางไว้ให้
นั่งเล่นเพื่อเสริมบรรยากาศความร่มรื่นเป็นสวนสาธารณะ
ให้สนามหลวง แต่ห้ามนอน (ดูรูปที่ 6-10) จากการพูดคุย
สอบถามกับเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย และสัมภาษณ์
กลุ่มเจ้าหน้าที่เทศกิจประจำการศูนย์อำนวยการรักษา
ความเป็นระเบียบเรียบร้อยพื้นที่ท้องสนามหลวงวันที่ 16
เมษายน 2556 เมื่อถามถึงข้อห้ามกิจกรรม 13 ข้อที่ติดป้าย
ไว้และถามถึงข้อห้ามว่าทำไมถึงห้ามนอนทั้งบนสนามและ
บนม้านั่ง เจ้าหน้าที่ทุกคนตอบว่า ที่ไม่ให้นอนก็เพราะ
แล้วไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย

รูปที่ 6 ภูมิทัศน์สนามหลวงภายหลังการปรับปรุงในปี พ.ศ. 2554
(Panoramic view of the landscape of Sanam Luang
after renovation in 2011.)

รูปที่ 7 ม้านั่งสาธารณะหน้าศูนย์อำนวยความสะดวกด้านระเบียบเรียบร้อยพื้นที่ (Benches for public in front of Center for Orderliness of Sanam Luang.)

รูปที่ 8 ชุมสังเกตการณ์สำหรับเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยประจำจุดดูแลบริเวณพื้นที่สนามหลวง (One of the observation kiosks for security guards for monitoring orderliness of Sanam Luang.)

รูปที่ 9 ประชาชนออกกำลังกายด้วยการขี่จักรยานบนทางเดินรอบสนามหลวง (People riding bicycle for recreational purpose on pavements around Sanam Luang.)

รูปที่ 10 ทางเท้ากลางสนามหลวง ช่วงกลางวัน มีผู้คนสัญจรไม่มาก (During midday hours, not many people use pathway crossing Sanam Luang.)

การล้อมรั้วสนามหลวงทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าใช้งานได้อย่างเสรี รื้อทำหน้าที่ในการกีดขวางอิสระในการเข้าถึงและจัดระเบียบช่องทางเข้า-ออกของผู้ใช้สนามหลวง ทำให้การควบคุมดูแลพื้นที่ท้องสนามหลวงโดยภาครัฐมีประสิทธิภาพ ในขณะเดียวกันก็สังเกตเห็นได้ถึงวิถีของคนที่ใช้สนามหลวงเปลี่ยนไปจากเดิม เมื่อสนามหลวงล้อมรั้วแล้ว ผู้คนเข้า-ออกได้เฉพาะตามช่องรั้วที่เปิดไว้โดยมีเจ้าหน้าที่เทศกิจและเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยตรวจตราดูแล เมื่อถึงเวลา 22.00 น. เจ้าหน้าที่เทศกิจก็เริ่มประกาศหมดเวลาทำการ เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยจะปิดประตูรั้วเหลือเฉพาะทางเดินเท้าตรงกลางผ่ากลางสนามหลวง เพื่อให้ผู้คนสัญจรไปยังอีกฟากหนึ่งของสนามหลวงได้ เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยก็จะเริ่ม “กวาดต้อน” ผู้คนออกจากพื้นที่ด้วยการเป่านกหวีด (Thadaketkosol, 2017) หากพบผู้ใดยังอยู่ภายในพื้นที่ควบคุม หรือหากพบว่ายังมีผู้ฝ่าฝืน มีคนไ้บ้านเข้ามาหลับนอนหรือพบผู้มีอาชีพขัดกับระเบียบใหม่ แอบมาขายบริการนวดหรือบริการใด ๆ ก็มีการจับกุมและ/หรือส่งตัวไปหน่วยงานสงเคราะห์ บางครั้งก็เกิดความรุนแรงในระหว่างการขับไล่หรือจับกุม ด้วยระเบียบกรุงเทพมหานครและมาตรการล้อมรั้วในครั้งนี้ ทำให้ภาพชีวิตคนกลางคืนบนท้องสนามหลวงเป็นเพียงภาพเก่าและเรื่องเล่าของความทรงจำในอดีตของผู้คนที่เคยผ่านตาและพบเห็น

4. อภิปรายผลการศึกษา

4.1 เหตุการณ์ช่วงหนึ่งของการใช้สนามหลวงเพื่อเป็นพื้นที่ชุมนุมทางการเมืองหลังการล้อมรั้ว

หลังจากสนามหลวงได้เปิดใช้อย่างเป็นทางการในปี 2554 กรุงเทพมหานครไม่อนุญาตให้ใช้สนามหลวงเป็นสถานที่จัดกิจกรรมทางการเมืองใด ๆ ดังที่กล่าวไปแล้ว ภูมิทัศน์ของท้องสนามหลวงหลังการปรับปรุงจึงปรากฏความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามอยู่ได้ช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่ผ่านไปเพียงปีเศษ สนามหลวงก็ถูกยึดเป็นที่ชุมนุมทางการเมืองอีกครั้งเมื่อกลุ่มภาคีเครือข่ายภาคประชาชนหรือที่เรียกกันว่า “ม็อบสนามหลวง” ได้ฝ่าฝืนระเบียบกม.ยึดพื้นที่สนามหลวงใช้เป็นที่ชุมนุมประท้วงในช่วงวันที่ 7 พ.ค. – 12 ก.ค. 2556³ (Bunchanon, 2013; Voice TV, 2013) ซึ่งถือว่าเป็นคลื่นการเมืองระลอกแรกที่บุกยึดพื้นที่สนามหลวงนับตั้งแต่มีรั้วเป็นอุปสรรคในการล้อมพื้นที่ แสดงอาณาเขตควบคุมความเป็นระเบียบเรียบร้อย

กลุ่มผู้ประท้วงได้ยึดพื้นที่รอบสนามหลวงด้านทิศใต้ หน้าพระบรมมหาราชวังเป็นสถานที่รวมพลชุมนุม พื้นที่สนามหลวงในครั้งนั้นมิได้ถูกใช้เป็นเพียงเวทีปราศรัยอย่างที่เคยกระทำมา ผู้ชุมนุมที่เดินทางมาจากต่างจังหวัดยังใช้สนามหลวงเป็นที่พักค้างคืน สร้างเพิงที่พักชั่วคราวด้วยผ้าใบ โดยนอกจากกิจกรรมชุมนุมทางการเมืองก็ยังมีการประกอบกิจวัตรประจำวันในการกินอยู่หลับนอน จัดเตรียมอาหาร ชักล้าง ตากผ้า ประจวบกับการที่กม.กำลังฟื้นฟูชุดลอกปรับปรุงคลองคูเมืองเดิมที่เคยเป็นที่พักอาศัยชั่วคราวของคนเร่ร่อน กลุ่มผู้ชุมนุมจึงปะปนไปด้วยกลุ่มคนไร้บ้านที่เคยอาศัยอยู่ในบริเวณคลองคูเมืองเดิม ส่วนผู้ชุมนุมจากกรุงเทพฯจะเดินทางไป-กลับเพื่อมาร่วมเวทีปราศรัยและร่วมชุมนุมเดินขบวน มิได้ปักหลักพักค้างอยู่ที่สนามหลวง

ในการชุมนุมครั้งนี้ ร้วเหล็กที่กม.จัดสรรมาล้อมสนามหลวงถูกใช้เป็นโครงสร้างในการ “ปักหลัก” ซึ่งเพิงผ้าใบเพื่ออาศัยค้างแรมและชุมนุม (Chinnapong, 2014) จากการสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วมโดยผู้วิจัย กลางทางเดินที่ขนาบด้วยเพิงผ้าใบทั้งสองข้าง มีการตั้งโต๊ะติดเครื่องขยายเสียงอภิปรายถกกันเรื่องการทำงานของรัฐบาล นอกจากนี้ ภายในเต็นท์ยังมีการกันคอกเป็นส่วน ๆ ส่วนหนึ่งแบ่งเป็นพื้นที่บริเวณโรงครัวและมีจุดรับส่งเสบียงบนสนามหญ้ากึ่งกลางสนามหลวงด้านทิศใต้เป็นที่ตั้งของเวทีปราศรัยของกลุ่มผู้ชุมนุม ซึ่งบดบังทัศนียภาพที่สวยงามของพระบรมมหาราชวังเสียอย่างมิติดชิดเมื่อมองจากกลางท้องสนามหลวง อีกทั้งเมื่อมองจากถนนรอบนอกด้านทิศใต้ของสนามหลวง เพิงผ้าใบสีฟ้าที่ถูกขึงกับร้วเหล็กที่ล้อมสนามหลวงเพื่อสร้างเป็นเต็นท์เรือนนอน เรือนครัว และลานตากผ้าให้กับผู้ชุมนุมก็ปกคลุมภูมิทัศน์หน้าพระบรมมหาราชวังเช่นกัน (รูปที่ 11-17)

ตามระเบียบกรุงเทพมหานคร ด้านทิศใต้ของสนามหลวงสงวนไว้สำหรับงานหลวงและพระราชพิธี แต่การที่กลุ่มผู้ชุมนุมทางการเมืองเลือกใช้พื้นที่ซีกนี้ของสนามหลวงเป็นที่ปักหลักนั้น เพื่อมิให้กระทบกับกิจกรรมอื่น ๆ ของราชฎที่ได้นำการขออนุญาตใช้สนามหลวงในด้านทิศเหนือ ดังนั้นที่ผ่านมา การจัดงานหนังสือ และงานส่งเสริมทางศาสนาจึงยังคงดำเนินการได้ตามปกติ อย่างไรก็ตาม การชุมนุมนี้ก็ได้มีการขออนุญาตกับกม. หรือกม. ได้ยินยอมอนุญาตให้ดำเนินกิจกรรมการชุมนุมอย่างเป็นทางการแต่อย่างใด แต่ก็มีรถสุขาเคลื่อนที่ของกม. หลายคันมาจอดข้างพื้นที่ชุมนุมเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ชุมนุมและบุคคลทั่วไป

การดำเนินงานของกม.ในสมัยผู้ว่าราชการในขณะนั้นคือ ม.ร.ว.สุขุมพันธุ์ บริพัตร จากพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นพรรคฝ่ายค้านในสมัยรัฐบาลจากพรรคเพื่อไทย ไม่ได้ใช้อำนาจตามกฎหมายอย่างเด็ดขาดจริงจึงต่อมือบสนามหลวงที่ชุมนุมต่อต้านรัฐบาลจากพรรคเพื่อไทย ทำให้ร้วที่ล้อมสนามหลวงไม่ได้เป็นอุปสรรคหรือมีผลต่อการควบคุมกลุ่มผู้ชุมนุมที่ได้ยึดพื้นที่สนามหลวงในครั้งนั้น นอกจากจะไม่สามารถแก้ปัญหาคนเร่ร่อนได้แล้ว ร้วเหล็กที่ล้อมไว้ยังกลายเป็นโครงสร้างกันคอกซึ่งผ้าใบให้ร่มแก่ผู้ชุมนุมอีกด้วย เมื่อมีประชาชนมาอยู่อาศัยบนพื้นที่ ก็ทำให้มีพ่อค้าแม่ค้ารถเข็นขายอาหารและเครื่องดื่มมาค้าขายท้องสนามหลวงตามมาด้วย ร้วล้อมสนามหลวงจึงไม่สามารถป้องกันการค้าขายบนพื้นที่สนามหลวงได้เช่นกัน

ตามที่ได้ประจักษ์รับรู้กันมานานกว่าแปดทศวรรษ นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สนามหลวงกับการเมืองนั้นเป็นสิ่งคู่กัน สนามหลวงถูกใช้เป็นพื้นที่การเมืองในหลายรูปแบบต่างกรรมต่างวาระ แม้สนามหลวงจะถูกล้อมร้วแล้ว และถูกปิดกั้นจากกิจกรรมการชุมนุมทางการเมืองแล้วก็ตาม แต่การช่วงชิงอำนาจเหนือพื้นที่สัญลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ทางการเมืองก็ยังไม่หยุดนิ่ง เมื่อใดที่เหตุการณ์ทางการเมืองไม่สงบนิ่ง สนามหลวงจักเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์สถานการณ์ทางการเมืองที่ประชาชนจะใช้ลานสาธารณะเป็นจุดยุทธศาสตร์ในการแสดงออกทางการเมือง เป็นเวทีสาธารณะในการชุมนุมประท้วง อันเป็นหนึ่งในรูปแบบของพื้นที่ประชาคมเมืองที่สังคมประชาธิปไตยพึงมี

4.2 ความพยายามของรัฐในการปิดฉากการใช้สนามหลวงเพื่อเป็นพื้นที่ทางการเมือง

ด้วยการชุมนุมที่ท้องสนามหลวงโดยกลุ่มภาคีเครือข่ายประชาชนนั้นเป็นการฝ่าฝืนระเบียบของกรุงเทพมหานคร เนื่องจากเป็นกิจกรรมทางการเมือง และเมื่อการชุมนุมของมือบสนามหลวงยืดเยื้อ ทางกรุงเทพมหานครจึงได้ออกคำสั่งเขตพระนครให้กลุ่มผู้ชุมนุมย้ายออกจากพื้นที่ท้องสนามหลวง พร้อมทั้งสั่งให้รถถอนเก็บขนอุปกรณ์เต็นท์ หรือเพิงพักและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ทันที โดยกรุงเทพมหานครได้ยื่นข้อเสนอให้ทางกลุ่มผู้ชุมนุมย้ายไปยังสวนสราญรมย์ สนามไชย และศาลาว่าการกรุงเทพฯว่ากลุ่มผู้ชุมนุมยืนยันจะปักหลักชุมนุมที่บริเวณท้องสนามหลวง พร้อมอ้างว่าไม่มีพื้นที่ใดกว้างพอสำหรับให้ผู้ชุมนุมพักค้างคืนกว่า 3 หมื่นคนและจะชุมนุมต่อไปจนกว่านายกรัฐมนตรีจะลาออก (Kom Chad Luek Online, 2013)

รูปที่ 11 เวทีปราศรัยของกลุ่มผู้ชุมนุมบนสนามหลวงบดบังด้านหน้าพระบรมมหาราชวัง และถูกใช้เป็นลานตากผ้ายามเวทีปราศรัยไม่ได้ใช้งาน (Speech stage in front of the Royal Palace was used as clothes drying area for overnight mobs during daytime when the stage was not used.)

รูปที่ 12 รอบข้างเวทีปราศรัยเรียงรายไปด้วยเต็นท์ของกลุ่มผู้ชุมนุมตลอดทางเดินรอบสนามหลวงด้านทิศใต้ (Beside speech stage along pavement on the South-side of Sanam Luang, there were temporary shelters occupied by protestors.)

รูปที่ 13 ทศนียภาพของเพิงผ้าใบสีฟ้าของกลุ่มผู้ชุมนุมรอบสนามหลวงเมื่อมองจากถนนรอบนอกด้านศาลฎีกา (Panoramic view from The Supreme Court on opposite side of the road appeared temporary protestors' shelters built from blue canvas sheet.)

รูปที่ 14 ได้ผืนผ้าใบเป็นที่พักอาศัยค้างแรมของกลุ่มผู้ชุมนุม (Under the shelters' shade was the place for overnight protestor group.)

รูปที่ 15 รั้วล้อมสนามหลวงถูกใช้เป็นโครงสร้างซึ่งผ้าใบติดข้อความเรียกร้องรัฐบาลของกลุ่มผู้ชุมนุม (Fences encircling Sanam Luang were used as structures for installing signboard canvas posting the protestors' demands to the government.)

รูปที่ 16 บริเวณทางเดินภายในพื้นที่ชุมนุมมีการติดตั้งป้ายข้อความเรียกร้องรัฐบาล (Signboard canvas containing message protesting government hanging over and along pavement inside protestors' settlement area.)

รูปที่ 17 กลุ่มผู้ชุมนุมตั้งโต๊ะปราศรัยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกลุ่มย่อยภายในบริเวณพื้นที่เต็นท์ผู้ชุมนุม (In mob's shelter area, protestors set up temporary tables and seats for small group political discussion.)

อย่างไรก็ดี ความพยายามต่อสู้ดิ้นรนต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิของกรุงเทพมหานครของกลุ่มผู้ชุมนุมท้วงติงสนาหลวงก็มีอันสิ้นสุดลง เมื่อเริ่มมีบางส่วนของกลุ่มผู้ชุมนุมถอนตัวเนื่องจากแกนนำแนวร่วมคนไทยรักชาติรักแผ่นดิน ประกาศยุติการชุมนุม กอปรกับเพราะเป็นฤดูทำนา ทำให้ผู้ชุมนุมบางกลุ่มเริ่มเก็บของกลับบ้าน รวมทั้งแกนนำกลุ่มธรรมาธิปไตยและกองทัพปลดแอกประชาชนเพื่อประชาธิปไตยก็ยอมรับว่าที่ผ่านมาที่มีความขัดแย้งภายในกลุ่มผู้ชุมนุมเรื่องแนวทางความคิดและแนวทางการปฏิบัติ เมื่อกลุ่มผู้ชุมนุมขาดความสามัคคีทางความคิด จึงทำให้มีอบสนาหลวงเริ่มทยอยแยกย้ายออกจากการชุมนุมบนท้วงติงสนาหลวงเพื่อกลับบ้านกันในวันที่ 13 กรกฎาคม 2556 (Post Today, 2013)

สนาหลวงกลับสู่ความสงบอีกครั้งภายหลังกลุ่มผู้ชุมนุมทยอยแยกย้ายกันกลับบ้าน สนาหลวงกลับมาทำหน้าที่เป็นโบราณสถานที่เป็นสวนสาธารณะอีกครั้ง โดยมีสายตาของเจ้าหน้าที่เทศกิจ เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย และกล้องวงจรปิดสอดส่องดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ผ่านไปเพียงอีกไม่กี่เดือน สนาหลวงก็ถูกใช้เป็นสถานที่นัดหมายชุมนุมอีกครั้งโดยกลุ่มคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) ซึ่งมีนายสุเทพ เทือกสุบรรณ เป็นแกนนำในการจัดการชุมนุมสร้างความเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงเดือนตุลาคม 2556 – 22 พฤษภาคม 2557 การชุมนุมโดยกปปส. ถือได้ว่าเป็นคลื่นพายุทางการเมืองอีกระลอกหนึ่งที่เคลื่อนไหวตัวสู่สนาหลวงตั้งแต่มีมติตั้งรั้วล้อมอาณาเขตและมีระเบียบห้ามการชุมนุมทางการเมือง

การชุมนุมประท้วงของกลุ่ม กปปส. มีการเคลื่อนไหวของกิจกรรมการชุมนุมและเดินขบวนในหลายจุดรอบกรุงเทพมหานคร นอกจากนั้นยังมีการนัดหมายการชุมนุมประกาศปิดกรุงเทพฯ การนัดรวมมวลชนประชาชนจำนวนมากเพื่อผนึกกำลังกันต่อต้านระบอบทักษิณ สนาหลวงถูกใช้เป็นพื้นที่ในการชุมนุมในช่วงวิกฤตการณ์นี้ด้วยเช่นกัน การชุมนุมใหญ่ของกลุ่ม กปปส. ในวันที่ 24 พฤศจิกายน 2556 เพื่อรวมพลังประชาชนให้เกิน 1 ล้านคนเพื่อลงชื่อกดดันให้นายกรัฐมนตรียิ่งลักษณ์ ชินวัตร ลาออกจากความเป็นหัวหน้ารัฐบาล มีเวทีหลักที่บริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ถนนราชดำเนินกลาง ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่บริเวณถนนหลานหลวง สะพานผ่านฟ้า ผ่านแยกคอกวัวต่อเนื่องไปจนถึงบริเวณสนาหลวง มีประชาชนเดินทางมาสมทบการชุมนุมอย่างล้นหลามจนถึงเชิงสะพานพระปิ่นเกล้า

การชุมนุมใหญ่ครั้งนี้สนาหลวงถูกใช้เป็นลานจัดเวทีปราศรัยอีกครั้ง

อย่างไรก็ดี ทางออกของการเมืองไทยเพื่อยุติความตึงเครียดของบ้านเมือง ณ ช่วงขณะนั้นสิ้นสุดลงด้วยการทำรัฐประหารเข้ายึดอำนาจการปกครองประเทศ ในวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เป็นการทำรัฐประหารที่ปราศจากเหตุการณ์รุนแรงโดย กปปส. ให้ความร่วมมือยุติการชุมนุมและหยุดการเคลื่อนไหวทันทีหลังจากนั้น (Wikipedia, 2020a)

การประกาศกฎอัยการศึกในวันที่ 20 พฤษภาคม 2557 โดยพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ผู้บัญชาการทหารบกในขณะนั้น ตามมาด้วยรัฐประหารในอีกสองวันถัดมา โดยมี พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นหัวหน้าคณะได้ออกคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 3/2558 (Government Gazette, 2015a) ข้อ 12 “ผู้ใดชุมนุมมั่วสุมทางการเมือง ณ ที่ใด ๆ ที่มีจำนวนตั้งแต่ห้าคนขึ้นไปต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ” มีผลทันทีให้กิจกรรมการชุมนุมทางการเมืองถือเป็นความผิดมิสามารถกระทำได้ทั่วราชอาณาจักร อีกทั้งในสมัยรัฐบาลเดียวกัน พระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 (Government Gazette, 2015b) ก็ถูกเร่งผลักดันให้ผ่านสภานิติบัญญัติแห่งชาติและมีผลบังคับใช้ในปีเดียวกัน ซึ่งในมาตรา 7 ระบุไว้ว่า

การจัดการชุมนุมสาธารณะในรัศมีหนึ่งร้อยห้าสิบเมตรจากพระบรมมหาราชวัง พระราชวัง วังของพระราชทายาทหรือของพระบรมวงศ์ตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าฟ้าขึ้นไป พระราชินี เสด็จฯ พระตำหนัก หรือจากที่ซึ่งพระมหากษัตริย์ พระราชินี พระรัชทายาท พระบรมวงศ์ตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าฟ้าขึ้นไป หรือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ประทับหรือพำนัก หรือสถานที่พำนักของพระราชอาคันตุกะ จะกระทำมิได้ (p.21) พรบ.นี้มีผลให้พื้นที่สนาหลวงซึ่งได้ตั้งอยู่หน้าพระบรมมหาราชวังในระยะ 150 เมตร เป็นบริเวณพื้นที่ห้ามการชุมนุมด้วย พระราชบัญญัติการชุมนุมสาธารณะนี้ยังได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ถึงปัญหาในการตีความและมีเนื้อหาที่จำกัดการให้เสรีภาพในการชุมนุมของประชาชนในหลายประการ อีกทั้งมีบทลงโทษรุนแรงทั้งปรับและจำคุก (EnlawThai Foundation, 2018)

รัฐประหารครั้งที่ 13 ของประเทศไทยด้วยการยึดอำนาจการปกครองโดย คสช. มีกำลังทหารจากกองทัพคอยสนับสนุนสอดส่องดูแลควบคุมความเรียบร้อย ทำให้

บ้านเมืองกลับมาสู่ความสงบอีกครั้งเมื่อไม่มีการชุมนุมทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของประชาชนในวงกว้าง สนามหลวงที่ล้อมรั้วไว้ในเวลา ณ จุดนี้ไม่เพียงมีระเบียบกรุงเทพมหานครและเจ้าหน้าที่ควบคุมพื้นที่เท่านั้น แต่ยังมีกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศโดยคำสั่งจากคสช. ที่เฝ้าดูแลรักษาความสงบของพื้นที่ด้วย ทำให้สนามหลวงในช่วงหลังรัฐประหารมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นสนามหลวงที่สะอาดตา ไร้ความวุ่นวายทางการเมือง ไม่มีคนเร่ร่อนบนพื้นที่สาธารณะ รวมถึงปราศจากผู้คนที่เคยใช้พื้นที่สนามหลวงในการประกอบอาชีพ แต่ก็บังตาไปด้วยจำนวนผู้คนเข้ามาใช้งานในเวลากลางวัน จะมีผู้คนเข้ามาใช้สนามหลวงเป็นสวนสาธารณะในช่วงเช้าและช่วงเย็นเพื่อออกกำลังกาย เดินเล่น นั่งเล่น ชี้อารมณ์ รวมถึงผู้คนเดินทางสัญจรผ่านไปมา จนใกล้ถึงเวลาปิด 22 น. เสียงประกาศแจ้งเตือนหมดเวลาทำการดังขึ้น เตือนให้ผู้คนที่ยังคงอยู่ในท้องสนามหลวงให้ออกจากพื้นที่ เมื่อถึงเวลาที่รั้วสนามหลวงปิด ก็เป็นเวลาท้องสนามหลวงสงบเงียบปราศจากผู้คนเข้ามาใช้งานเหลือเพียงทางเดินผ่ากลางที่เปิดไว้ให้เป็นทางสัญจรผ่านเท่านั้น

ยุภาพร ตีระรังสี (Tarungsri, 2016, p.77) ได้ชี้ให้เห็นว่า “รัฐใช้ ‘มิติความงาม’ เป็นข้ออ้างในการจัดการและแบ่งใช้พื้นที่สาธารณะในสังคมไทย ที่มักแฝงฝังมาด้วยวิธีคิดและการจัดระเบียบในลักษณะต่าง ๆ ที่ทำงานผ่านกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ และบทลงโทษต่าง ๆ ให้อยู่อย่างสูญเสียมิติของการเป็นพื้นที่สาธารณะไป และกลายเป็นพื้นที่ที่การใช้ประโยชน์ถูกสงวนไว้ให้คนบางกลุ่มและกิจกรรมบางประเภทอย่างชัดเจน” โดยสร้างความหมายใหม่ให้กับพื้นที่สนามหลวงให้ไม่มีมิติของวิถีชีวิตคนจนเมือง และไม่มีมิติของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของภาคประชาชน และกล่าวโดยสรุปคือ “สนามหลวงไม่ใช่ พื้นที่สาธารณะ สำหรับประชาชนทุกคน... หากแต่สนามหลวงกลายเป็น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่กลายเป็นที่รองรับสัญลักษณ์และกิจกรรมที่สนับสนุนโครงสร้างอำนาจหลักให้กับสังคมไทย” (Tarungsri, 2016, p.105)

ภายหลังการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ตลอดหนึ่งปีเต็มสนามหลวงถูกปิดพื้นที่ทั้งหมดด้วยรั้วเหล็ก มีการจัดทางเข้า-ออกเพื่อใช้เป็นสถานที่รองรับให้ประชาชนที่หลั่งไหลมาจากทั่วประเทศเข้ามาเข้าแถวรอคอยถวายความอาลัยกราบพระบรมศพในพระบรมมหาราชวัง ท้องสนามหลวงถูกปรับพื้นที่เพื่อการเตรียมงานก่อสร้าง

พระเมรุมาศ และอาคารประกอบสำหรับงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ซึ่งเป็นพระราชพิธีที่รัฐบาลไทยจัดขึ้นเพื่อแสดงความอาลัย ในวันที่ 25–29 ตุลาคม พ.ศ. 2560 สนามหลวงได้กลับมาทำหน้าที่หลักหน้าที่เดิมเป็น “ทุ่งพระเมรุ” อีกครั้ง และเป็นสนามของ “หลวง” อย่างสมบูรณ์แบบในเวลานี้

ในช่วงระยะเวลา 5 ปีหลังจากเหตุการณ์รัฐประหารในปี 2557 ต่อเนื่องด้วยการใช้สนามหลวงในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพในช่วงปี 2559–2560 เป็นต้นมา สนามหลวงก็สงบปราศจากเหตุการณ์การชุมนุมทางการเมือง เป็นสนามของหลวงที่มีภูมิทัศน์เรียบร้อยสวยงามโดยมีรั้วล้อม ไม่มีปรากฏการณ์ของการสร้างหรือส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ประชาคมเมืองบนท้องสนามหลวงให้เห็นอีก ในทางทฤษฎีแล้ว ถือเป็นการปิดฉากพื้นที่ทางการเมืองของสนามหลวงอย่างเป็นทางการโดยชอบด้วยกฎหมายนับแต่นั้นมา

อย่างไรก็ตาม เสียงเรียกร้องเพื่อทวงคืนเสรีภาพในการใช้สนามหลวงของประชาชนและเห็นควรยกเลิกการล้อมรั้วรอบสนามหลวงยังคงปรากฏให้เห็นอยู่เนื่อง ๆ (Pornchokchai, 2019; Kaewta, 2019) การรวมตัวของประชาชนและ “แนวร่วมธรรมศาสตร์และการชุมนุม” รวบรวมคนบุกรุกพื้นที่สนามหลวงในวันที่ 19 กันยายน 2563 ทำให้รั้วเหล็กบางส่วนได้รับความเสียหาย รวมถึงการประกาศตัวเป็น “คณะราษฎร 2563” ทำพิธีปักหมุดคณะราษฎร หมุดที่ 2 ลงบนพื้นปูนกลางท้องสนามหลวง และเรียกสนามหลวงว่า “สนามราษฎร” (BBC News (Thai), 2020) นับเป็นการปฏิบัติการประท้วงทวงคืนสิทธิในการแสดงออกทางการเมืองบนพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองแห่งนีกลับคืนมา แม้ว่าแผ่นหมุดจะถูกฉีกออกภายในไม่กี่ชั่วโมงโดยเจ้าหน้าที่รัฐและการชุมนุมจะยุติภายใน 17 ชั่วโมงก็ตาม

การช่วงชิงพื้นที่และประกาศทวงเสรีภาพในการชุมนุมคืนราษฎรบนพื้นที่ท้องสนามหลวงในครั้งนั้นเป็นการประกาศกร้าวแข็งขันต่อกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ภาครัฐกำหนดขึ้นเพื่อใช้อำนาจควบคุมความเป็นระเบียบของพื้นที่ท้องสนามหลวง นับเป็นการท้าทายอำนาจรัฐด้วยการก่อการชุมนุมประท้วงทวงสิทธิทางการเมืองคืนสู่สนามหลวงในรูปแบบเดิมที่ประชาชนมีเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมือง และเป็นความพยายามรื้อฟื้นเพื่อเปิดพื้นที่ประชาคมเมืองบนท้องสนามหลวงที่ถูกปิดฉากไปขึ้นมาใหม่

5. สรุป

จริงอยู่ที่ว่าสนามหลวงมิได้มีความเป็นสาธารณะมาแต่แรก สนามหลวงเป็นสนามของ “หลวง” ที่สงวนไว้เพื่อกิจของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์แต่เดิมมา แต่เมื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศทำให้รัฐเข้ามามีอำนาจจัดการบริหารบ้านเมือง ทำให้สนามหลวงยกระดับความเป็นพื้นที่สาธารณะ ด้วยการเป็นตลาดนัดเป็นพื้นที่ทางการเมืองที่เป็นศูนย์รวมการชุมนุมเรียกร้องทางการเมือง และเมื่อเว้นว่างจากงานพระราชพิธี ศาสนพิธี รัฐพิธีและงานประเพณีพิธีการต่าง ๆ สนามหลวงก็ได้ทำหน้าที่เป็นสวนสาธารณะสำหรับประชาชน แต่ด้วยระยะเวลาอันยาวนานหลายทศวรรษที่สนามหลวงเปิดกว้างรับกิจกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลายของประชาชน จนถึงจุดที่สะสมปัญหาความเป็นไม่ระเบียบของสภาพแวดล้อมและปัญหาสังคมไว้มากมาย การทวงคืนสิทธิของ “หลวง” และ “รัฐ” ด้วยการจัดระเบียบพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณสถานที่เป็นหน้าเป็นตาของชาติ ถอดถอนเสรีภาพของสาธารณชนในการใช้สนามหลวงไปจาก “ราษฎร” ด้วยการจำกัดเวลา จำกัดกิจกรรมและพฤติกรรมบนท้องสนามหลวงจึงเป็นสิ่งที่ปรากฏตามที่ได้ประจักษ์กันไปแล้ว ในกรณีนี้ หากพิจารณาให้ดี สนามหลวงมิได้มีสถานะเป็นพื้นที่สาธารณะอีกต่อไป แต่เป็นพื้นที่ของหลวงและโบราณสถานของชาติที่เปิดให้สาธารณะชนเข้าใช้ตามเวลาที่กำหนดโดยมีกฎระเบียบควบคุมการใช้งาน

วิถีสังคมเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปบนท้องสนามหลวงหลังการล้อมรั้วเป็นประดิษฐ์กรรมทางสังคมสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสังคมที่แฝงมาในรูปของการกำหนดกฎเกณฑ์ การจัดระเบียบผ่านพื้นที่ว่างในเมือง แม้สนามหลวงจะได้รับการดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยแล้ว แต่กระนั้นผลกระทบและปัญหาที่ตามมาก็ยังมียุทธศาสตร์ที่สนามหลวงสูญเสียมิติความเป็นสาธารณะไปพื้นที่ที่เคยเป็นของประชาชนทุกคนหายไป มีกลุ่มคนที่ไม่พึงประสงค์ถูกกีดกันคัดออกออกจากพื้นที่ดังที่กล่าวไปแล้ว และเสรีภาพในใช้งานก็ถูกควบคุมด้วยข้อห้ามหลายประการ สนามหลวงกลายเป็นพื้นที่ที่ถูกสงวนไว้ให้คนบางกลุ่มและกิจกรรมบางประเภท อีกทั้งถูกสอดส่องโดยรัฐอย่างเข้มงวดจนทำให้การใช้พื้นที่สาธารณะในฐานะที่เป็นพื้นที่ประชาคมเมืองนั้นไม่อาจเกิดขึ้นได้

ในมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 (Government Gazette, 2017) บัญญัติไว้ว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจาก

อาวุธ” และวรรคสองระบุว่า “การจำกัดเสรีภาพตามวรรคหนึ่งจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยสาธารณะ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อคุ้มครองสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น”

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาภายใต้การปกครองประเทศโดยรัฐบาล คสช.และรัฐบาลพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา (ก่อนการชุมนุม “19 กันยายน ทวงอำนาจคืนราษฎร” ในปี 2563) เป็นช่วงที่สนามหลวงได้รับการควบคุมดูแลความสงบเป็นระเบียบเรียบร้อยอย่างสัมฤทธิ์ผล ปราศจากการชุมนุมใด ๆ รัฐบาลได้ใช้อำนาจตามกฎหมายประกาศและออกกฎต่าง ๆ เพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐและความสงบของประเทศ ตามที่ระบุไว้ในวรรคสองของรัฐธรรมนูญ อันเป็นข้อยกเว้นในการจำกัดเสรีภาพในการชุมนุม กอปรกับ สถานการณ์ของประชาชนชาวไทยอยู่ในช่วงเวลาของการร่วมถวายความอาลัย ความต่อเนื่องของเหตุการณ์สำคัญของชาติทำให้สถานการณ์ไม่อยู่ในช่วงที่เหมาะสมที่จะมีการเคลื่อนไหวทางการเมือง สนามหลวงจึงได้กลับมารับบทบาทหลักที่สำคัญในการรับใช้ชาติ แผ่นดินและสถาบันกษัตริย์ สนามหลวงถูกใช้เป็นลานหน้าพระบรมมหาราชวังที่ราษฎรไทยเข้าแถวรอคอยเพื่อกราบพระบรมศพ และใช้เป็นสถานที่จัดสร้างพระเมรุมาศเพื่องานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ จุดนี้ เพลานี้ สนามหลวงได้ทำหน้าที่พื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์และเป็นสนามของ “หลวง” อย่างแท้จริง

ในช่วงเวลาปกติที่สนามหลวงเปิดให้ประชาชนใช้งานและทำหน้าที่เป็นสวนสาธารณะเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ แต่ด้วยกฎระเบียบในการควบคุมการใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงมีเจ้าหน้าที่สอดส่องตรวจตราตลอดเวลา ทางเข้า-ออกถูกจำกัดด้วยรั้วโดยมีเจ้าหน้าที่คุมแผงเหล็กกันทางเข้า-ออกอย่างใกล้ชิด มีผลให้ผู้คนมาใช้สนามหลวงบางตาลอย่างมาก สนามหลวงดูเป็นพื้นที่ที่เป็นทางการที่ถูกจับตามองเป็นพื้นที่ที่ไม่มีลักษณะที่ผ่อนคลาย ไม่มีบรรยากาศสูงใจของการนั่งคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันของคนในพื้นที่ตามลักษณะที่ “พื้นที่เสรี” (free space) และ “พื้นที่ประชาคมเมือง” ควรมี (ตามที่นิยามไว้ใน 2.1) ไม่สามารถนอนเล่นอย่างสบายใจ สามารถเดินนั่งพักผ่อนหย่อนใจได้ แต่ด้วยความสำรวม สำหรับสาธารณะชนและประชาชนผู้ที่เคยใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางการเมืองเป็นพื้นที่ประชาคมเมืองแล้วพบว่า ขาดบรรยากาศเปิดทางการเมือง ราษฎรหมดโอกาสที่จะได้ใช้พื้นที่นี้เพื่อ

กิจกรรมทางการเมืองใด ๆ อย่างถูกต้องโดยชอบด้วยกฎหมาย
ระเบียบกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2555 ที่ห้ามกิจกรรมใด ๆ
ที่มีวัตถุประสงค์ทางการเมืองบนท้องสนามหลวงได้ถูกนำ
มาปฏิบัติใช้อย่างเคร่งครัด หน่วยงานรัฐสงฆ์เจ้าหน้าที่ดูแล
ควบคุมพื้นที่อย่างเข้มงวดเป็นผลเนื่องมาจากการทำ
รัฐประหารปี พ.ศ. 2557 รัฐบาล คสช. ใช้อำนาจเด็ดขาด
ห้ามการชุมนุมทางการเมือง ควบคู่กับพระราชบัญญัติ
การชุมนุมสาธารณะที่มีความเข้มงวดในหลายด้าน จนทำให้
เสรีภาพในการชุมนุมแทบจะเป็นไปไม่ได้

การชุมนุมและการเคลื่อนไหวทางการเมืองในอดีต
บนพื้นที่ท้องสนามหลวงทั้งสองระลอกในปี 2557 ก่อนสมัย
รัฐบาล คสช. เป็นเหตุการณ์ช่วงหนึ่งที่แม้สนามหลวงจะมี
รั้ว มีกฎระเบียบหลายฉบับควบคุม มีเจ้าหน้าที่ตรวจตรา
แล้วก็ตาม แต่เมื่อในทางปฏิบัติภาครัฐในสมัยรัฐบาล
ยิ่งลักษณ์ไม่ได้มีอำนาจในการควบคุมพื้นที่อย่างเด็ดขาด
กม.ในฐานะหน่วยงานดูแลพื้นที่ไม่ได้ใช้มาตรการเข้มข้น
จริงจังใด ๆ ในการปฏิบัติต่อกลุ่มผู้ชุมนุมที่บุกรุกพื้นที่
ประชาชนจึงมีโอกาสรวมพลังช่วงชิงพื้นที่ชุมนุมทาง
การเมืองมาเป็นพื้นที่ประชาคมเมืองได้ การล้อมรั้วรอบ
สนามหลวงมิได้เป็นอุปสรรคใด ๆ ต่อการใช้พื้นที่เพื่อการ
ชุมนุมในช่วงเวลานั้น แม้จะเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วย
กฎหมาย

สำหรับในมุมมองของฝ่ายที่ดูแลความเป็นระเบียบ
เรียบร้อยของพื้นที่จากการสัมภาษณ์ทั้งเจ้าหน้าที่เทศกิจ
และเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย รั้วยังคงมีประสิทธิภาพ
ในการทำหน้าที่เป็นอุปสรรคช่วยการควบคุมเวลาปิด-เปิด
และการเข้า-ออกพื้นที่ใช้งานในทุก ๆ วันและเพื่อคัดแยก
คัดกรองมิให้มีบุคคลไม่พึงประสงค์ อาทิ คนไร้บ้าน ผู้ค้า
หาบเร่เข้ามาใช้พื้นที่ รวมถึงเป็นเครื่องมือในการแสดง
อาณาเขตพื้นที่ที่ควบคุมการใช้งานในการรักษาความเป็น
ระเบียบเรียบร้อยในช่วงเวลาปกติได้ดี

ปัจจัยสำคัญและตัวแปรในกรณีที่เกิดผลสำเร็จ/
สัมฤทธิ์ผลในทางปฏิบัติในการกำหนดกฎระเบียบในการ
ใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงก็คือ ภาควิชาการในการนำอำนาจ
ตามกฎหมายมาใช้ แม้สนามหลวงจะอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบ
ของกรุงเทพมหานคร แต่กรุงเทพมหานครและสำนักงาน
เขตพระนครเป็นเพียงหน่วยงานส่วนท้องถิ่นที่รับนโยบาย
รัฐบาลที่อยู่เบื้องบนมาดูแลพื้นที่สนามหลวง ผลสัมฤทธิ์
จากการควบคุมดูแลความสงบและเป็นระเบียบเรียบร้อย
โดนปราศจากการชุมนุมทางการเมืองบนท้องสนามหลวง
เกิดขึ้นได้ในช่วงหลังรัฐประหาร ปี พ.ศ. 2557 ซึ่งเกิดจาก
บริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลง มีการเปลี่ยนแปลง

รัฐบาลผู้บริหารปกครองประเทศและการออกกฎหมายเพิ่ม
เดิมเพื่อการควบคุมการชุมนุมสาธารณะ อันสะท้อนให้เห็น
ถึงศักยภาพในการใช้อำนาจของรัฐบาลทหารในการ
ควบคุมสถานการณ์ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของ
ประเทศ สำหรับภาคประชาสังคมแล้ว มิติของสนามหลวง
ที่ช่วงเวลาหนึ่งเคยเป็นพื้นที่สัญลักษณ์ทางการเมืองในการ
เรียกร้องประชาธิปไตย ลานโล่งที่เคยมีเสรีภาพทางการเมือง
เมืองกลายเป็นภาพเก่าและความทรงจำในอดีต บทบาท
ของสนามหลวงที่เคยเป็น “พื้นที่ประชาคมเมือง” เรียกได้
ว่า “ปิดฉาก” ลงในรัฐบาลยุคนี้ เมื่อหลวงและรัฐใช้อำนาจ
ตามกฎหมายตั้งกฎระเบียบบงกชพื้นที่ที่ราษฎรเคยมี
เสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองไป

อย่างไรก็ดี เมื่ออำนาจรัฐกดทับสิทธิที่ราษฎรเคยมี
ความพยายามในการเรียกร้องเพื่อทวงคืนสิทธิการใช้พื้นที่
สนามหลวงให้กลับคืนมาสู่ประชาชนดังเช่น การชุมนุม
ประท้วงทวงอำนาจคืนราษฎร และการปักหมุดคณะราษฎร
2563 บนท้องสนามหลวงที่ผ่านมา เป็นสัญญาณเตือน
ให้ภาครัฐควรจกต้องคิดทบทวนว่ากฎระเบียบต่าง ๆ ที่
ภาครัฐบัญญัติขึ้นมาหลายกฏนั้นมากเกินไปหรือไม่
หนักเกินไปจนประชาชนไม่มีพื้นที่ที่มีเสรีภาพในการชุมนุม
โดยสงบและปราศจากอาวุธตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้
หรือไม่

แนวทางและมาตรการในเชิงปฏิบัติเพื่อให้เกิด
ความเป็นธรรมและมีประสิทธิภาพในการใช้พื้นที่สนามหลวง
ซึ่งอาจรวมถึงพื้นที่สาธารณะอื่น ๆ ในเมืองด้วยเช่นกันคือ
การสร้างสมดุลระหว่างอำนาจหลวง อำนาจรัฐ และอำนาจ
ราษฎรจากประชาชน ในการสร้างประชาสังคมในระบอบ
ประชาธิปไตยบนพื้นที่ในเมืองให้อำนาจ “หลวง” “รัฐ”
และ “ราษฎร” มีดุลยภาพ เปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิ
ในการแสดงออกในขอบเขตที่ไม่ก่อให้เกิดการรบกวนหรือ
ส่งผลกระทบต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ไม่
ปิดกั้นหรือลดทอนสิทธิสาธารณะและสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน
ในการใช้พื้นที่สาธารณะของประชาชนจนเกินขอบเขต
สังคมประชาธิปไตยพึงมี ภาครัฐควรสร้างความร่วมมือกับ
ประชาชนเปิดโอกาสและส่งเสริมให้สาธารณะชนมีพื้นที่
ที่จะใช้ในการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและ
แสดงออกทางการเมืองอย่างเสรีและมีสันติ การจัดให้มี
พื้นที่ประชาคมเมืองให้ประชาชนในสังคมเข้าถึงได้โดยอยู่
ในระเบียบในขอบเขตที่ไม่สร้างความเดือดร้อนต่อความ
เป็นระเบียบเรียบร้อยของพื้นที่นั้นนับเป็นปัจจัยหนึ่ง
ที่จำเป็นและสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งและความ
สมบูรณ์ของประชาสังคมในระบอบประชาธิปไตย

6. กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนสนับสนุนงานวิจัยจากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ประเภทเงินอุดหนุนทั่วไป (เงินงบประมาณแผ่นดิน) ประจำปีงบประมาณ 2559 เลขที่สัญญา A118-59-024 ผู้วิจัยขอขอบคุณในการให้ความสนับสนุนจากกองทุนวิจัยของสถาบันฯ และหน่วยงานต้นสังกัด ภาควิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน ที่ให้การสนับสนุนในการทำวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างสูง

หมายเหตุ

- ¹ ความหมายและประเภทต่าง ๆ ของ “พื้นที่ประชาคมเมือง” หรือ “civic space” สามารถศึกษาอ่านเพิ่มเติมได้ในงานวิจัยของ พรพรรณ บุญชื่น (Boonchuen, 2003b), หน้า 10-16
- ² วิฤตการณ์การเมืองไทยในช่วงปี พ.ศ. 2548-2553 เป็นความขัดแย้งที่ยืดยาวระหว่างกลุ่มที่ต่อต้านกับกลุ่มที่สนับสนุนอดีตนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ดร. ทักษิณ ชินวัตร ซึ่งเป็นสาเหตุที่ตามด้วยการยึดอำนาจจากรัฐบาลทักษิณด้วยการทำรัฐประหาร ในปี พ.ศ. 2549 และถึงแม้จะมีการเลือกตั้งใหม่เปลี่ยนรัฐบาลสู่สมัยนายกรัฐมนตรีอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะไปแล้วก็ตาม กลุ่มฝ่ายสนับสนุนอดีตนายกทักษิณก็ยังคงประท้วงให้มีการเลือกตั้งใหม่ ความรุนแรงทางการเมืองเข้าสู่ขั้นวิกฤตเมื่อมีการชุมนุมใจกลางเมืองกรุงเทพฯ มีการปะทะเกิดจลาจลและเหตุระเบิดหลายครั้ง มีการวางเพลิงศูนย์การค้าเซ็นทรัลเวิลด์ และมีผู้เสียชีวิตหลายสิบราย บาดเจ็บนับพันราย (Wikipedia, 2020)
- ³ ตั้งแต่วันที่ 7 พฤษภาคม 2556 นายไชยวัฒน์ สินสุวงศ์ ในฐานะโฆษกเครือข่ายภาคประชาชน ได้รวมกลุ่มภาคีเครือข่ายภาคประชาชน ซึ่งประกอบด้วย กลุ่มพลังธรรมธิปไตย กลุ่มสภาเกษตรกรไทยแห่งชาติ กลุ่มสมาพันธ์เกษตรกรไทย และแนวร่วมคนไทยหัวใจรักชาติรักษาแผ่นดิน ที่เรียกร้องรัฐบาลในหลากหลายประเด็น อาทิ เรื่องรัฐธรรมนูญ เขาพระวิหาร นโยบายค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำและจำนำข้าว เป็นต้น การชุมนุมของมีอบสนามหลวงในเวลาต่อมา ยังได้รับการสมทบจากกลุ่มผู้ชุมนุมหน้ากากขาว ที่เรียกตนเองว่า V For Thailand ซึ่งมีแฟนเพจออนไลน์เป็นศูนย์รวมการนัดหมายของชาวเน็ตให้ออกมารวมตัวกันชุมนุมเพื่อประท้วงรัฐบาลยิ่งลักษณ์

References

- Bangkok Regulations. (2000). *Rabeap Krungthep Mahanakorn Wa Dau Withee Patibut Kiewkup Karn Kor Chai Puentee Tong Sanam Luang Puea Karn Jad Kijakam B.E. 2543*. (Published Document). Issued on 25 May 2000. Bangkok.
- Bangkok Regulations. (2007). *Rabeap Krungthep Mahanakorn Wa Dau Withee Patibut Kiewkup Karn Kor Chai Puentee Tong Sanam Luang Puea Karn Jad Kijakam (Chabab Tee 2) B.E. 2550*. Issued on 12 April 2007. Bangkok. Retrieved May 20, 2020 from https://dl.parliament.go.th/bitstream/handle/lirt/241939/SOP-DIP_P_960184_0001.pdf?sequence=1
- Bangkok Regulations. (2012). *Rabeap Krungthep Mahanakorn Wa Dau Karn Chai Karn Bumrung Lae Karn Doolae Raksa Puentee Tong Sanam B.E. 2555*. Issued on 31 August 2012. Bangkok: Retrieved May 20, 2020 from <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2555/E/180/4.PDF>
- BBC News (Thai). (2020). *Chum Noom 19 Kunya: Muanchon Seun Daeng Raum Yuowachon Ruom Touw Loan Sanam Luang*. Retrieved September 21, 2020 from <https://www.bbc.com/thai/thailand-54217719>
- Boonchuen, P. (2002). "Globalisation and Urban Design: Transformations of Civic Space in Bangkok," *IDPR Journal*, 24(4), 401-417.
- Boonchuen, P. (2003a). *Sanam Luang: Jak Laan Prawatsart Suu Laan Prachakom Muang*. Proceeding in 1st Academic Conference, (Proceeding of Conference). Faculty of Architecture, Chiangmai University: Hompoom. 25-29 March. Chiangmai: Chiangmai University Press.)
- Boonchuen, P. (2003b). *Sanam Luang: Koranee Suksa Puentee Prachakom Muang Nai Krungthep* (Research Report). Faculty of Architecture, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang.
- Boonchuen, P. (2008). "*Bangkok's Sanam Luang (the Royal Ground): From a historic plaza to a civic space*". In M. Douglass, K.C. Ho and G. L. Ooi (Eds.), *Globalization, the City and Civil Society in Pacific Asia*, 254-267. London and New York: Routledge.
- Charoensinoran, C. (2011). *Wathakam Kan Phatthana: Amnat Khwam Ru Khwam Ching Ekalak Lae Khwam Pen Un* (5thed.). Bangkok: Vipasa press.
- Chinnapong, P. (2014). "*Lom Ruaw Sanam Luang: Sanam 'Prachakom Muang' Hai Muea Lom Kok?*". In S. Suwatcharapinan (Ed.). *Wa Dau Tisadee Satapattayakam: Puentee Satarana Lae Puentee Tang Sankom*, 54-73. Chiangmai: Chiangmai University Press.
- Douglass, M. (2002). "*Civic Spaces in a Global Age: An Agenda for Pacific Asia Cities*". *IPS-Nus Forum on Civic Spaces in the Cities of the Asia-Pacific, The Institute of Policy Studies, Singapore*. 4-5 March. Retrieved May 20, 2020 from https://www.researchgate.net/publication/250276753_Civic_spaces_globalisation_and_Pacific_Asia_cities
- Douglass, M., Ho, K. C., & Ooi, G. L. (2002). "*Civic spaces, globalisation and Pacific Asia cities*," *International Development and Planning Review*, 24(2), 345-361. Liverpool: Liverpool University Press.
- EnlawThai Foundation. (2018). *Waytee Saywana Satorn Panha Karn Teekaum Bangkup Chai Kodmai Karn Chumnoom Satarana Kup Karn Chumkad Sareeparp Kong Prachachon* (Conference Report). Thai Lawyers for Human Rights Center, Internet Law Reform Dialogue, Human Rights Lawyers Association, and Social Research Institute, Chulalongkorn University. Retrieved May 24, 2020 from https://www.tlhr2014.com/?wpfb_dl=105

- Government Gazette. (1977). *Prakard Korm Silapakorn Rueng Kuen Tabian Borarn Satarn*. Retrieved May 20, 2020 from <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2520/D/126/5036.PDF>
- Government Gazette. (2015a). *Kumsank Huanar Kana Raksa Kaum Sa-ngop Hang Chard Tee 3/2558 Rueng Karn Raksa Kaum Sa-ngop Riaproi Lae Kuam Mankong Kong Chard*. April 1. Retrieved June 30, 2020 from <http://web.krisdika.go.th/data/law/law3/%A4%CA%AA02/%A4%CA%AA02-20-2558-a0005.pdf>
- Government Gazette. (2015b). *Prarajbunyat Karn Chumnoom Satarana B.E. 2558*. July 14. Retrieved June, 30, 2020 from <http://web.krisdika.go.th/data/law/law2/%A1152/%A1152-20-2558-a0001.htm>
- Government Gazette. (2017). *Rattathammanoon Hank Rajcha-anajak Thai B.E.2560*. April 6. Retrieved June 30, 2020 from <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2560/A/040/1.PDF>
- Kaewta, P. (2019). *Klum Chaow Budh Yuen Fong Kor Tor Mo Yokluek Pidkun Ruaw Rop Sanam Luang Talod 24 Cho Mo. MThai*. Retrieved May 15, 2020 from <https://news.mthai.com/general-news/724460.html>
- Kom Chad Luek Online. (2013). 'Mob Sanam Luang' Yued Yuea Ror 'Suk Ngaom'. Retrieved June 16, 2020 from <https://www.komchadluek.net/news/politic/158833>
- Krinsiri, O. (2019). *Pre-Thai Cremation Book Arts: Narrative by Acting Aging in Rattanakosin Area* (Research Report). Bangkok: Faculty of Fine Arts, Bunditpatanasilpa Institute.
- Manatnorm, T. & Wongthes, S. (1980). *Haet Keud Tee Sanam Luang*. Bangkok: Graphic Arts.
- Maneekarn, S., & Jumpa-nguen, S. (1994). *Sanam Luang: Maai Head Mue Krung Rattanakosin Song Roi Pee*, 62. Bangkok: Odean Store.
- Muang Boran Data Center. (2000). Panha Young Mee Tee Sanam Luang. *Muang Boran*, 26(4), 123-125. Bangkok: Muang Boran Press.
- Pornchokchai, S. (2019). *Aow Sanam Luang Keun Prachachon. Thai Civil Rights and Investigative Journalism*. Retrieved July 19, 2020 from <https://www.tcijthai.com/news/2019/2/article/8759>
- Post Today. (2013). *Mob Klum Chaiwat Tayoy Ook Sanam Luang*. Retrieved May 26, 2020 from <https://www.posttoday.com/social/general/234085>
- Ruengkittiyotying, N. (1997). *Ruupbaap Cheevit Muang Luang: Suksa Jark Sanam Luang Nai Thana Tee Pen Puentee Satarana Kong Muang*. Master's dissertation, Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University. Bangkok, Thailand.
- Tarungsri, Y. (2016). Miti Kuam Ngam Puentee Satarana Lae Karn Muang Nai Puentee Sanam Luang. *Silapakorn University Journal*, 36(2): 77-111. Retrieved May 24, 2020 from http://www.resource.lib.su.ac.th/ejournal/images/stories/SUTJ_Social/Vol36No2/article04.pdf
- Thadaketkosol, U. (2017). *When Sanam Luang Becomes the Royal Park: A Study Of Sanam Luang After 2010 Renovation (Dissertation)*. Master of Arts in Social Research. Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University.
- Thadaketkosol, U., & Puttongchai, S. (2017). *Public Space Surveillance by CCTV in Sanam Luang after renovation in 2010* (Proceeding of Conference). The 17th Conference of Thailand's Sociology and Anthropology Graduate Student Network. Faculty of Humanities and Social Sciences, Korn Kaen University.
- Voice TV. (2013). *Mob Sanam Luang Yan Chumnoom Tor Jon Kaaw Nayok Ja La Ook*. Retrieved from May 26, 2020 <https://www.voicetv.co.th/read/70543>
- Wikipedia. (2020a). *Khana Raksa Khwam Sangop Haeng Chat*. Retrieved July 23, 2020 from <https://th.wikipedia.org/wiki/Kana-Raksa-Khwam-Sangop-Hang-Chat>

Wikipedia. (2020b). *Wikritakarn Karn Muang Thai B.E. 2548-2553*. Retrieved June 18, 2020 from <https://th.wikipedia.org/wiki/Wikritakarn-Karn-Muang-Thai-Por.-Sor.-2548-2553>